

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विचक्ष॑णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होतन। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिकाभि॑र॒भि
सं॒वसानः॑। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॒विते॑ द॒धातु॑। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒विते॑ द॒धातु॑। यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना॑।
प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम्।
सोमो॑ राजा॑ मृ॒गशी॒र्षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने द॒धातु॑॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒र्षमस्ति॑। प्रि॒यः रा॑जन्प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म्।
तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। शन्न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ शश्चतु॑ष्पदे।

आर्द्रयां रुद्रः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानाम्।
 नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाः रीरिषन्मोत
 वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताः
 हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशः सन्नुदतामरातिम्।
 पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
 देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा
 न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
 हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पार्थः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभिसम्बभूव। श्रेष्ठो
 देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु।
 तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्।
 बार्धेतान्द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
 सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥
 ये अन्तरिक्षं पृथिवीङ्घ्रियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः।
 ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति।
 येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि।

उप॑हृताः पि॒तरो॒ ये म॒घासु॑। मनो॑जवसः सु॒कृतः॑ सु॒कृत्याः॑। ते
 नो॒ नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्यज्ञं प्रय॑तं जुषन्ताम्॥६॥
 ये अ॑ग्निद॒ग्धा येऽन॑ग्निद॒ग्धाः। येऽमुं॑ लो॒कं पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति॑।
 या॑श्च॒ वि॒द्म या॑ उ॒ च न॒ प्रवि॑द्म। म॒घासु॑ य॒ज्ञश्च॑ सु॒कृतं॑
 जुषन्ताम्। गवा॑ं पतिः॒ फल्गु॑नीनामसि॒ त्वम्। तद॑र्यमन्वरुण
 मि॒त्र चारु॑। तन्त्वा॑ वय॑ स॒नितार॑ स॒नीनाम्। जी॒वा
 जी॒वन्त॑मुप॒ संवि॑शेम। येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑
 दे॒वा अनु॑ सं यन्ति॒ चेत्तः॑॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॑ऽजर॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रो॑रवीति।
 श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ भगवो भगा॑सि। तत्त्वा॑ वि॒दुः फल्गु॑नी॒स्तस्य॑
 वि॒त्तात्। अ॒स्मभ्य॑ क्ष॒त्रम॒जरश्च॑ सु॒वीर्य॑म्। गोम॒दश्च॑व॒दुप॑
 स॒न्नुदे॑ह। भगो॑ ह दा॒ता भग॑ इत्प्रदा॒ता। भगो॑ दे॒वीः
 फल्गु॑नीरा वि॒वेश। भग॑स्येत्तं प्र॑स॒वं ग॑मेम। यत्र॑ दे॒वैः
 स॑ध॒माद॑ मदेम॥८॥

आया॑तु दे॒वः स॑वि॒तोप॑यातु। हि॒र॒ण्यये॑न सु॒वृता॒ रथे॑न। वह॑न्
 ह॒स्तश्च॑ सु॒भगं॑ वि॒द्मना॑प॒सम्। प्र॒यच्छ॑न्तं प॒पु॒रिं पु॒ण्यम॑च्छ॒।
 ह॒स्तः प्र॒यच्छ॑त्व॒मृतं॑ वसी॑यः। दक्षि॑णेन॒ प्रति॑गृ॒णीम॑ ए॒नत्।

दा॒तार॑म॒द्य स॑वि॒ता वि॑देय। यो नो॒ हस्ता॑य प्रसु॒वाति॑
य॒ज्ञम्। त्वष्टा॒ नक्ष॑त्रम॒भ्येति॑ चि॒त्राम्। सु॒भ९ सं॑सं युव॒ति९
रोच॑मानाम्॥९॥

नि॒वे॒शय॑न्न॒मृता॒न्मर्त्या॑ः॒श्च। रू॒पाणि॑ पि॒९श॒न्भुव॑नानि वि॒श्वौ।
तन्न॒स्त्वष्टा॒ तदु॑ चि॒त्रा विच॑ष्टाम्। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु
म॒ह्यम्। तन्नः॑ प्र॒जां वी॑रव॒ती९ स॒नोतु। गोभि॑र्नो अ॒श्वैः
सम॑नक्तु य॒ज्ञम्। वा॒युर्नक्ष॑त्रम॒भ्येति॑ नि॒ष्ट्याम्। ति॒ग्मशृ॑ङ्गो
वृष॒भो रो॑रुवाणः। स॒मी॒रय॑न्भुव॒ना मा॑त॒रि॒श्वौ। अप॒ द्वे॒षा॑सि
नुद॑ता॒मरा॑तीः॥१०॥

तन्नो॑ वा॒युस्तदु॑ नि॒ष्ट्या शृ॑णोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु
म॒ह्यम्। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु का॒मम्। यथा॒
तरे॑म दुरि॒तानि॑ वि॒श्वौ। दूर॑म॒स्मच्छ॑त्रवो यन्तु भी॒ताः।
तदिन्द्रा॒ग्नी कृ॑णुता॒न्तद्वि॑शा॒खे। तन्नो॑ दे॒वा अनु॑मदन्तु य॒ज्ञम्।
प॒श्चात्पु॑रस्ता॒दभ॑यन्नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑प॒त्नी वि॑शा॒खे।
श्रेष्ठा॑विन्द्रा॒ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुध॑न्नुद॒ताम॑रा॒तिम्। पूर्णा॑
प॒श्चादु॑त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑त्। उ॒न्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय।

तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
 पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
 आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुन्दुहां यजमानाय
 यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥[१]

ऋद्ध्यास्मि हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
 अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतर्जीवेम शरदः सर्वाः।
 चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
 तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
 इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥
 तस्मिन्वयममृतन्दुहानाः। क्षुधन्तरेम दुरितिन्दुरिष्टिम्।
 पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
 इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय
 लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः
 पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय
 मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं

वाचा निर्ऋतिनुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्।
 या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत
 पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
 शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः।
 याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना भवन्तु।
 तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्।
 तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्।
 शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः।
 विश्वा देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु
 यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन्ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च
 सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियन्दधात्वहणीयमानम्।
 उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितेमौ। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्।
 तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु
 कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या
 उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीम॒जूर्या॑म्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑ यजामः।
 त्रेधा॑ विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं पृथि॑वीम॒न्तरि॑क्षम्।
 तच्छ्रो॑णैति॒ श्रव॑ इच्छ॒माना॑। पु॒ण्य॒ः श्लोकं॑ यज॑मानाय
 कृ॒ण्वती॑। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॑
 श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्। सं॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑ः
 स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। द॒क्षिण॒तोऽभिय॑न्तु श्रवि॑ष्ठाः।
 पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो अ॒राति॑रघ॒शः सा॒ऽग्नः॑।
 क्ष॒त्रस्य॑ रा॒जा वरु॑णोऽधि॒राजः॑। नक्ष॑त्राणा॒ शत॑भिष॒ग्वसि॑ष्ठः।
 तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो दी॑र्घमा॒युः। श॒तः सह॑स्रा भेष॒जानि॑ धत्तः।
 य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु
 दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्र॒ शत॑भिष॒ग्वजु॑षाणम्। दी॒र्घमा॒युः प्रति॑रद्वेष॒जानि॑।
 अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्प॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा भू॑तानि॒ प्रति॑मोद॒मानः॑।
 तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः।
 वि॒भ्राज॑मानः॒ समि॑धान॒ उ॒ग्रः। आ॒न्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्ध्याम्।
 तः सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अनु॒यन्ति॑

सर्वे॥ २०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं
 ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे।
 चत्वार एकमभिकर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान् वदन्ति।
 ते बुध्नियं परिषद्यः स्तुवन्तः। अहिः रक्षन्ति नमसोपसद्य।
 पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥ २१॥
 इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्।
 क्षुद्रान्पशून्क्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु
 पूषा। अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः सनुतां
 यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ
 सुयमैभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ
 यजुषा समक्तौ॥ २२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
 गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
 कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
 राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान्
 हि। सुगन्नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति

राजा॥ यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा
यजाम। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा
अदधुः॥ २३ ॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समन्तौ
देवास्त्रीणि च॥ [२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति।
ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानन्तन्तुं परितातना तै।
विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्।
वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिन्दधानाः।
अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुक्त्या गमेम।
प्रत्युवदृश्यायती॥ २४ ॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
उपयज्ञमिहागमत्॥ २५ ॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुं हवामहे। सनः सविता

सुवत्सुनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यश्चित्रम्। अदितिर्न
 उरुष्यतु महीम्। षु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः।
 अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्।
 हव्यवाहः स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमत्स्विष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स
 एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो
 वै सोऽन्नादो देवानां भवत्। अग्निर्वै देवानां ननादः। यथा ह
 वा अग्निर्देवानां ननादः। एव९ ह वा एष मनुष्याणां भवति।
 य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै
 स्वाहा। नितल्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा
 वरुणयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
 तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत।
 समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं
 निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनया गच्छत। उप ह
 वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा

यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा
 रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥
 सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स
 एतं सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयंसि निरवपत्।
 ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह
 वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा।
 इन्वकाभ्यः स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै
 स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं रुद्रायार्द्रायै
 प्रैथ्यङ्गं चरुं पयंसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्।
 पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽर्द्रायै स्वाहा।
 पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत।
 ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां
 चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत।
 प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ

चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्।
स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥ ३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं
बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स
ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये
स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥ ३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाम्य आज्यं
करम्भन्निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह
वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाम्यः
स्वाहा। द्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥ ३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोकं ऋध्रुयामेति। त एतं
पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्पदं निरवपन्। ततो वै ते
पितृलोकं आर्ध्रुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा
मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहागदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः
स्वाहेति॥ ३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
 फ॒ल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
 प॒शु॒मा॒न् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒र्य॒म्णे स्वा॒हा फ॒ल्गु॑नी॒भ्याꣳ स्वाहा॑।
 प॒शु॒भ्यः स्वा॑हेति॑॥ ३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वानाꣳस्या॒मिति॑। स ए॒तं
 भ॒गाय॑ फ॒ल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी
 दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी सं॒मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। भ॒गाय॑
 स्वा॒हा फ॒ल्गु॑नी॒भ्याꣳ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठाय॑ स्वा॑हेति॑॥ ३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
 स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ स॑वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑क॒पालं
 निर॑वपदाशूनां व्री॒ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑दधत्।
 स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै म॒नुष्या॑ दधते। स॒वि॒ता
 सं॒मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। स॒वि॒त्रे स्वा॒हा ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑
 द॒द॒ते स्वाहा॑ पृ॒ण॒ते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्ण॒ते
 स्वा॑हेति॑॥ ३७॥

त्वष्टा वा अकामयत्। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतन्त्वष्टे
चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं
प्रजामविन्दत्। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्टे स्वाहा
चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत्। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स
एतद्वायवे निष्पायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै
स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु
लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्पायै स्वाहा। कामचाराय
स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति।
तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं
निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्।
श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां
स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै
स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी।
 काम आज्यम्। कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः
 सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।
 पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिषोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव
 पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या
 अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
 स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स
 मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयः ह वा एषु
 लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा।
 मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति।
 स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं
 निर्वपन्मुहूर्त्वाहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्।
 ज्यैष्ठ्यः ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा

यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑
ज्ये॒ष्ठाय॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठाय॑ स्वाहा॒भिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तं
प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑
प्र॒जाम॑विन्दत। मूलं॑ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। प्र॒जाप॑तये॒
स्वाहा॑ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मुद्र॑ङ्काम॒मभिज॑येमेति॑।
ता ए॒तम॒द्भ्योऽषा॑ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः
स॒मुद्र॑ङ्काम॒मभ्य॑जयन्। स॒मुद्रं॑ ह॒ वै काम॑म॒भिज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति।
अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ऽषा॑ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मुद्रा॑य॒ स्वाहा॑ कामा॑य॒
स्वाहा॑। अ॒भिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑येमेति॑। त
ए॒तं विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्योऽषा॑ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै
तै॒ऽन॒प॒ज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यं॑ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जुहो॑ति। विश्वे॑भ्यो

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑॥ अ॒न॒प॒ज॒य्याय॑ स्वाहा॑
जित्यै॑ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्र॒ह्म वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॒भिज॑येयमिति॑।
तदे॒तं ब्र॒ह्म॑णेऽभि॒जिते॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॑ वै
तद्ब्र॒ह्म॒लो॒कम॒भ्यज॑यत्। ब्र॒ह्म॒लो॒कं ह॒ वा अ॒भिज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
ब्र॒ह्म॑णे स्वाहा॑ऽभि॒जिते॑ स्वाहा॑॥ ब्र॒ह्म॒लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॑
स्वाहेति॑॥४७॥

विष्णु॑र्वा अ॑कामयत। पु॒ण्यं॑ श्लोकं॑ शृ॒ण्वीय॑। न मा॑
पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छेदिति॑। स ए॒तं विष्ण॑वे श्रो॒णायै॑
पु॒रोडा॑श॒त्रिक॑पा॒लन्नि॑रवपत्। ततो॑ वै स पु॒ण्यं॑
श्लोकं॑मशृ॒णुत॑। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छत्। पु॒ण्यं॑ ह॒
वै श्लोकं॑ शृ॒णुते॑। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
विष्ण॑वे स्वाहा॑ श्रो॒णायै॑ स्वाहा॑॥ श्लो॒काय॑ स्वाहा॑ श्रु॒ताय॑
स्वाहेति॑॥४८॥

वस॑वो वा अ॑कामयन्त। अ॒ग्रं दे॒वता॑नां॒ परी॑यामेति॑। त ए॒तं

वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्रियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स
 एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं
 निरवत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां ह वै
 प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्रियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा।
 प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्तस्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै
 चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै
 भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
 जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति।
 तावेतमश्विन्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्।
 ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा
 अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अश्विन्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा।
 श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स
 एतं यमायां पभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां

राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशं दशाप एकादशं विश्वे ब्रह्म दशदशं विष्णुस्त्रयोदशं वसवं इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दशं दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥—————[५]

चन्द्रमा वा अकामयत्। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नुयामिति। स एतच्चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निर्वपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ

चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा॑ प्रतीदृश्यायै
स्वाहा॑। अहोरात्रेभ्यः स्वाहा॑ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा॑। मासेभ्यः
स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा॑। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अंकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न
नावहोरात्रे आप्रुयातामिति॑। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं
निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च।
सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे
अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्रुताम्। अति ह वा अहोरात्रे
मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्रुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा॑ रात्रियै स्वाहा॑।
अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अंकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा॑ स्यामिति॑।
सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य
सुभगा॑ऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो॑ भवति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
उषसे स्वाहा॑ व्युष्ट्यै स्वाहा॑। व्युषुष्यै स्वाहा॑ व्युच्छन्त्यै स्वाहा॑।
व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुनिर्वपति। यथा त्वं देवानामसि।
 एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्।
 एव९ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते
 स्वाहा॥ उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा॥ हरसे स्वाहा भरसे
 स्वाहा॥ भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा॥ तपसे स्वाहा॥
 ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स
 एत९ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स नक्षत्राणां
 प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वाै समानानां भवति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय
 स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
 प्रतितिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै
 स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः
 प्रतितिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा॥

प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोषा एकादशायैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशायैतमदित्यै
 पञ्चायैतं विष्णवे षट्सप्त (सविताऽऽशूनां ब्रीहीणामिन्द्रो महाब्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहीणामहोरात्रे
 द्वयानां ब्रीहीणाम्। पितरष्वङ्गपालः सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र
 एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालश्चन्द्रमाः
 पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्तस्याः सोमो
 रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै
 त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै।
 ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति
 त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति
 तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स
 एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्येष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै।
 सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्रं रीरिषः॥) [६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाष्ण्ट॥६॥

अग्निर्नस्तन्नो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा
 एकपात्सूर्यस्त्रिषष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्।
तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्व॑म्।
ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॑त्सान॒पाक॑रोति।
ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पय॒ति। स्वयै॑वैना॑ दे॒वता॑या प्रा॒र्पय॑ति।
यङ्का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दिति॑। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शुष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यङ्का॒मये॑त प॒शुमान्त॑स्या॒दिति॑।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑ह॒रेत्। प॒शुमन्त॑मे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्राची॑मा॒ हरे॑त्। दे॒वल॑ो॒कम॑भि ज॒येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलो॒कम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा॒ ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि॒जित्यै॑। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॒माने॑
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्ष॒दे॒वत्याः॑ खलु॒ वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यवं ए॒वैनान्प॑रि॒ द॑दाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति। यदाह॑।

वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑
ह्वय॑ते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह॒। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ङ्कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॒।
आप्या॑यध्वम॒घ्निया॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह॥ ४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नुष्येभ्यश्चाप्याय॑न्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒
इन्द्रा॑याप्याय॑यति। ऊ॒र्जस्व॑तीः पय॑स्वतीरित्या॑ह॒। ऊ॒र्ज॑स् हि
पयः॑ स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह॒ प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन॒ ईश॑त॒ माऽघ॑श॒स इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह॒। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्राय॑ते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ
स्या॑त ब॒ह्वीरित्या॑ह॒। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥ ५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह॒। प॒शूना॑ङ्गोपी॒थाय॑। तन्मा॑त्सा॒यं
प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादय॑ति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
अप्र॑पादाय। तस्मा॑द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व
निद॑धाति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥ ६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह॒ करोति॑ नव॑ च॥ [१]

देवस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्वप॒रु॒शुमाद॑त्ते प्रसू॒त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। यो वा ओष॑धीः
 पर्व॑शो वेद॑। नैनाः स हि॑नस्ति। प्र॒जाप॑तिर्वा ओष॑धीः
 पर्व॑शो वेद॑। स ए॒ना न हि॑नस्ति। अ॒श्वप॒र्श्वा ब॒र्हिर॑च्छेति।
 प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः सयो॒नित्वा॑य॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑सायै। य॒ज्ञस्य॑ घोष॒दसी॑त्या॒ह। यज॑मान
 ए॒व र॒यिन्द॑धाति। प्रत्यु॑ष्ट॒ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अरा॑तय॒ इत्या॑ह।
 रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प्रेयम॑गाद्धिषणा॑ ब॒र्हिर॑च्छेत्या॒ह। वि॒द्या
 वै धि॑षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छे॑ति। मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॒
 वित॑ष्टेत्या॒ह। मा॒न॒वी हि पर॑शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दित्या॒ह। शुश्रु॑वा॒सो वै
 क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा र॑भते। अथो॒
 यदे॑तदु॒क्ता यतः॑ कुत॑श्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॑च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति।
 दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मिह ब॒र्हि॒रास॑द् इत्या॒ह। ब॒र्हिषः॑ समृ॒द्धौ।
 कर्म॑णोऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म॒सीत्या॑ह॥९॥

यद्वा इ॒दङ्किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से

प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
 प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
 स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य
 रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वन्दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वरुषवृद्धमसीत्याह। वरुषवृद्धा वा
 ओषधयः। देवर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति।
 मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते
 राध्यासमित्याहर्च्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह।
 नास्यात्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः।
 प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह।
 प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टील्लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 सुसम्भृतां त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनत्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
 एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा

अग्रे देवतानां॑ समनह्यता। साऽऽर्धोत्। ऋद्धौ सन्नह्यति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्रावसन्तताः
प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रन्धात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति।
स ते मास्थदित्याहाहि॑सायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति।
पश्चाद्वै प्राचीन॒॑ रेतो॑ धीयते। पश्चादेवास्मै॑ प्राचीन॒॑ रेतो॑
दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छु॑ इत्याह। इन्द्रियमेव
यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना॑ ह॒रामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां॑
बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै॑। देवङ्गममसीत्या॑
देवानेवैनद्भमयति। अन॑धः सादयति। गर्भाणां धृत्या॑
अप्र॑पादाय। तस्माद्गर्भाः॑ प्रजानामप्र॑पादुकाः। उपरी॑व नि
दधाति। उपरी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥१५॥

स्योनि॒त्वाय॑ स्व॒धाकृ॑ताऽसीत्या॑ह दाय॒द्वेदं॑ भरति जायन्ते बृहस्पतिः सम॑ष्ट्यै॥——[२]

पूर्वेद्युरि॒ध्माब॒र्हिः क॑रोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति।
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒सेताम्। य॒ज्ञो

वै प्रजापतिः। यत्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे
उपदधात्यप्रस्रंसाय। शुन्धध्वन्दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो
घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृहंस्व मा ह्वारित्याह
धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां
वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति।
शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय।
त्रिवृत्पलाशशाखायान्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः।
त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रन्दर्भाः।
प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं

प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं
स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनां च रसं सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं
यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि
दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः।
इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासाङ्कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वन्दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तौ। एवमेवेना एतदुपस्तौति।

तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून् दु-
हन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते।
यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै।
त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः।
अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै
दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषां यजेत। अथो खल्व्वाहुः। पुरोडाशमुखानि
वै हवींषि। नेत इतः पुरोडाशं हविषो यामोऽस्तीति।
काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो
वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो
दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै
पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह।
अपाञ्चैवौषधीनां च रसं सं सृजति। तस्मादपाञ्चौषधीनां
च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव
यजमाने दधाति। सोमेन त्वातन्चमीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोमं मे वै न त्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरं
 सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः
 खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्सान्नाय्यं पिबति।
 अपुनर्भक्ष्योऽस्य सामपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्।
 यन्मृन्मयोनापि दध्यात्। पितृदेवत्यं स्यात्॥ २६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्।
 उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोग्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि
 विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।
 विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां
 धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
 निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्यै॥ २७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
 स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै
 सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य
 विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य

सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा
 यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां
 सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य
 प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा
 आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः
 प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति।
 आपो वै देवानां प्रियन्धामं। देवानामेव प्रियन्धामं प्रणीय
 प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय
 प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टं रक्षः
 प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष
 वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च
 यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं
 धूर्वाम इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यश्चैव धूर्वति। यश्चैनन्धूर्वति।
 तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितमं पप्रितमं

जुष्टं तमं वह्निं तमन्देव हूतममित्याह। यथा यजुरे वै तत्॥ ३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दृ० ह०स्व मा ह्वारित्याह
धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भर्मा
संविक्त्वा मा त्वा हि० सिषमित्याहा हि० सायै। यद्वै किं च
वातो नाभि वाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥ ३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं
निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै।
तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवावरुन्धे। स एवमेवानुपूर्व०
हवी०षि निर्वपति॥ ३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति।
यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येष वैश्वानरज्योतिरित्याह।
सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि
गृहीत उदवेपेताम्। दृ० ह०न्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह।

गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै।
अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
एवैनदुपस्थे सादयति। अग्रे हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवींषि निर्वपति गत्यै चत्वारि
च॥

[४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं
यज्ञियः सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्।
यद्भैरुप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः।
ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह।
सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह।
असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा
वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्त्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं
मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेगुव

इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्॥ ३७ ॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८ ॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता आरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥ ३९ ॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो

रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं
प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति।
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह।
अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह।
यदा हि प्रजा ओषधीनामृजन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमिं
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं संङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरं
वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदताम्

ते परां भवन्ति। उच्चैः समाहन्तु वा आह विजित्यै॥४३॥

वृद्धं एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वर्ष्पवृद्धमसि
प्रति त्वा वर्ष्पवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्ष्पवृद्धा वा ओषधयः।
वर्ष्पवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञः रक्षाः स्यन्तु प्राविशन्।
तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतः
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाः सि निरवदयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै
वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्त्तुवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्ने यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।

पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि
तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय

त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
पिंषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायतु विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं
वेदं ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वेति।
धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्ट्वेति।
धरुणमसि दिवं दृष्ट्वेत्याह। दिवमेवैतेन दृष्ट्वेति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृ॒हेत्या॑ह। दिशं ए॒वैतेन॑ दृ॒हति॑।
 इ॒माने॑वैतैर्लो॒कान्दृ॑हति। दृ॒हन्तेऽस्मा॑ इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
 प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रयं इ॒मे
 लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒कम॒ग्रे क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
 ए॒कं वा अ॒ग्रे क॒पालं॒ पुरु॑षस्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ चत्वारि॑। अथाष्टौ।
 तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पुरुषस्य शिरः। यदे॒वं क॒पाला॒न्युप॑दधाति।
 य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिः स॒ंस्क॑रोति।
 आ॒त्मानं॑मे॒व तत्स॑ंस्करोति। त॒ं स॒ंस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॒ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया॑
 तत्स॒म्मित॑म्। यन्न॒वं त्रि॒वृता॒ तत्। यद्व॑शं। वि॒राजा॒ तत्।
 यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्वा॑दश॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॒म्मितानि॑ स उ॒प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
 इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृ॒हति॑। अथायुः
 प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
 अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्थे॑त्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्।
 भृ॒गूणा॒मङ्गि॑रसा॒न्तप॑सा तप्यध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि

तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति।
चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृहति सम्भवति तं सङ्स्कृतमात्मानं द्वादश सङ्स्थिते त्रीणि

च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्य
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति।
समापो अद्विरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा
ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा
एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः।
ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा
एकधा सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः
स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट
इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै

त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नये
 त्वाऽग्नीषोमभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह।
 यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥ ५८ ॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति।
 उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव
 प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं
 सतनुं करोति। अथाप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव
 तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छन्नम्। घर्मो वा
 एषोऽशान्तः॥ ५९ ॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
 यजमानं शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः।
 शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः।
 अथो रक्षंसामपहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातय
 इत्याह॥ ६० ॥

रक्षंसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्यजिघांस
 दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्।
 देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं

श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक् इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं
रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभि वासयेत्।
आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्ब्रुहा
मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थि
छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको
भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य
पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै
ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका
भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
यदेवमभिघारयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।

सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणापः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥
ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत।
यद्व्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त।
तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या
अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति।
श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो
वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत।
अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय।
शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते

देवाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्प्यमादत्ते प्रसूत्यै।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य
 बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
 स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॒मानं॑
 व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥
 तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। विषा॑द्वे नामा॑सुर आ॑सीत्। सो॑ऽबिभेत्।
 य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्।
 सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒
 लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि
 देव॑यज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैना॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति। ओष॑ध्यास्ते मू॒लं मा
 हि॑सि॒षमित्या॑ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ
 गो॒स्थान॑मित्या॒ह। छ॒न्दांसि॑ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।
 छ॒न्दांस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते
 द्यौरि॑त्या॒ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व
 स॒वितः॑ पर॒मस्या॑ परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वा॒व पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॒नं द्वेष्टि॑। तावु॑भौ ब॑ध्नाति

परमस्यां परावतिं शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये। अरुरुर्वे नामासुर
 आसीत्। स पृथिव्यामुपमुप्तोऽशयत्। तं देवा अपहृतोऽरुरुः
 पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः।
 अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥ ७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा
 अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः
 पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति
 यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति।
 पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥ ७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव
 एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति।
 असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति।
 तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥ ७३॥
 क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते
 वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्।
 आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।

रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवंत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सुव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधसु इत्याह। इषितः
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः
पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा
अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः
प्रजाः स्युः। स्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव
यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं
खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत।
तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं
खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवेनं
पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत् एव
भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि
स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं
चासीत्याह। उर्वीमेवेनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरष्णिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्यां
अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो

अनुदृश्यं यजन्तु इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
 इध्माब्रह्मरूपसादय। सुव च सुचश्च सम्मृद्धि। पत्नी५
 सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप
 आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
 स्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णति देवयजनीं करोति भवन्ति
 खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्यः। यदन्वश्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
 पुरस्तात्तिर्यश्च धारयति। वज्रो वै स्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षास्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च।
 स्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
 भ्रातृव्यमपहत्यै। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव
 पवयते। स्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मानं एव

भ्रातृव्यस्य न्युङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युत्तयै।
यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषा
प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।
प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो
मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति
प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥—————[१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपर्शुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतं
धृष्टिर्देवस्येत्याहु सं वषामि देवस्य स्यमा दंदे वज्रो वै स्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै
द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः
सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्युः सश्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥
अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्।
मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥
प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज

ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। अ॒धस्ता॑त्प्र॒तीची॑म्। द॒ण्डमु॑त्त॒मतः॑।
मू॒लेन॑ मू॒लं प्र॑ति॒ष्ठित्यै॑। तस्मा॑द॒रत्नौ॑ प्रा॒ञ्च्युपरि॑ष्टा॒ल्लोमा॑नि।
प्र॒त्यञ्च्य॒धस्ता॑त्॥ ४॥

सु॒ग॒ध्येषा॑। प्रा॒णो वै सु॒वः। जु॒हूर्दक्षि॑णो॒ हस्तः॑। उ॒प॒भृत्स॒व्यः।
आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ꣳ स॒म्मार्ज॑नानि। मु॒खतो॑ वै प्रा॒णोऽपा॑नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्यत॑स्त॒नुवः॑ शु॒भय॑ति।
तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ स॒म्मा॑र्ष्टि। मु॒खतो॑ हि प्रा॒णोऽपा॑नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नमा॑वि॒शति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अ॒व्य॑र्धुकः
प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ भव॒ति। य ए॒वं वेद॑॥ ५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्माष्टि पञ्च च॥ [१]

दि॒वः शिल्प॑म॒वत॑तम्। पृ॒थि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्।
तेन॑ व॒यः स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि
स्वा॒हेति॑ सु॒खस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र॑ ह॒रति॑। आपो॑ वै
द॒र्भाः। रू॒पमे॒वेषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॑भ॒र्चा।
आ॒नुष्टु॑भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वेदः॑। वे॒दस्या॑ग्रः
सु॒खस॒म्मार्ज॑नानि॥ ६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो

ऋग्वाव योषां॑। द॒र्भो वृषां॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑ज॒मानः॑।
तान्येके॑ वृ॒थैवापा॑स्यन्ति। तत्तथा॑ न का॒र्यम्। आर॑ब्धस्य
य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॑नानि प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
अ॒द्भिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णोऽन्यत्राहु॑र्त
स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव॑ तस्य॑ प्र॒तिष्ठा॑। ए॒ताः हि तस्मै॑
प्र॒तिष्ठां॑ दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॑र्जय॒ति। तेन॑ शा॒न्तम्।
यदु॑त्क॒रे न्य॑स्यति। प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैनानि॑ तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑ज॒मानः॑। अथो॑ स्त॒म्बस्य॑ वा
ए॒तद्रूप॑म्। यत्स्रु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॑ वा ओष॑धयः।
तासां॑ ज॒रत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्ये॒षां ज॒रत्क॒क्षः।
याव॑दप्रि॒यो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रि॒यः प॑शूनां
भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॑ग्नेर्द॒धति॑। न॒वदा॒व्यासु॑ वा ओष॑धीषु
प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒वदा॒वो ह्ये॒षां प्रि॑यः। याव॑त्प्रि॒यो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शूनाम्।
ताव॑त्प्रि॒यः प॑शूनां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॒हर॑न्ति।

तस्मादे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॒हरेत्। य॒त॒रस्मि॑न्त्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां॑
धृ॒त्यै। यो भू॒ताना॑मधि॒पतिः॑। रु॒द्रस्त॑न्ति॒चरो॑ वृषा॑। प॒शून्स्मा॑कं
मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑ स्वा॒हेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑न्य॒ग्नौ
प्र॒हर॑ति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः॑। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वा॒मे॒वैना॑नि
योनि॑म्। स्वां प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्यज॒मानः॑॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखस्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीष्पदं च॥—[२]

अयं॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्र॒जाये॑रन्।
प॒त्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती
स॒न्नह्ये॑त। प्रि॒यं ज्ञा॒तिरु॑न्ध्यात्। आसी॑ना स॒न्नह्ये॑त।
आसी॑ना ह्ये॒षा वी॒र्यं॑ क॒रोति॑॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो
गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनाङ्गेवलीं
कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न।

योऽक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योऽक्रेण। यद्योऽक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तङ्क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य
धृत्या अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तन्धीयाता
इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य
निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।

तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि। आज्येन प्रचरन्ति।
यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नीं यज्ञस्य करोति। मिथुनं
तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्भवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
स्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्।
प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।
पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि
ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।

त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय।
अथाज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं
बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामा५सा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्या
कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः
सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं
त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह
सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आहु शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥—————[४]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्
तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य

ए॒वं वि॒द्वाना॒ज्यम॒वेक्ष॑ते। भ॒व॒त्या॒त्मना॑॥ परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदा॒ज्यै॒नान्यानि॑
ह॒वीऽप्य॑भिघारयति॥ २२॥

अथ॒ के॒ना॒ज्य॒मिति॑। स॒त्ये॒नेति॑ ब्रूयात्। चक्षु॑र्वै स॒त्यम्।
स॒त्ये॒नै॒वैन॑द॒भि घा॑रयति। ई॒श्वरो॒ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मी॒ल्यावे॑क्षेत। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑।
अ॒भ्याज्य॑ङ्घारयति। आ॒ज्यं गृ॑ह्णाति॥ २३॥

छ॒न्दा॑ऽसि॒ वा आ॒ज्यम्॑॥ छ॒न्दा॑ऽस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॑ह्णाति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑।
अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥ २४॥

चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॑ह्ण॒भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृह्ण॒न्कनी॑यः। यज॑मानायै॒व
भ्रातृ॑व्यमुप॑स्तिं करोति। गौर्वै सु॒चः॑। च॒तुर्जु॑ह्वां गृह्णाति।
तस्मा॑च्चतु॑ष्पदी॥ २५॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तुर्ध्रु॑वायाम्। तस्मा॑च्चतुः

स्तना। गामेव तत्सङ्स्करोति। सास्मै सङ्स्कृतेषुमूर्जन्दुहे।
 यज्जुहां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्त
 सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्धुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति धुवायाञ्चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥—————[५]

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं
 व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
 यज्ञन्नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये
 यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र
 आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं
 व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
 कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
 स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्रेरेव
 मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
 बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुग्भ्यस्त्वा
 स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव

प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिःसाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः
 सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यश्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।
 यथा सूर्यैः काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि
 पितॄणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद् इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै
 निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव
 प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।
 अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवङ्क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति।
 तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति।
 प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राश्चमुद्गूढं प्रत्यश्चमा यच्छति।
 तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः
 स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति।
 इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं
 गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे

वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे
अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ।
यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसन्त्वा
स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह।
देवेभ्य एवैनत्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव
पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्जं स्तृणाति। प्रजयैवैनं
पशुभिरनतिदृश्जं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति।
यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तत्स्वयं परिधीन्परि
दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ
त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ।
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह।
रक्षसामपहत्यै। कस्यांश्चिदभिषस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं
पाति॥३५॥

वीतिहोत्रन्त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
 द्युमन्तः समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर
 इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां
 यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनां
 रुद्राणामादित्यानां सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेने
 प्रस्तरः सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
 प्रियन्नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्नां
 सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै
 सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति।
 ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
 पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय
 यजमानायात्मने। तेभ्य एवाशिषमाशास्तेऽनात्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति

पद च॥

[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये
 समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्म
 भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्यात्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्य

दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। त्रीनपरिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वं समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि।
षट्स्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप
वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान
आहवनीयः। यजमान एव प्राणन्दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति।
वेदेनोपयत्यं स्रुवेण प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो
वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो
प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति।
अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्त्सं माँष्टि। पुनात्येवैनान्।
त्रिस्त्रिः सं माँष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो
एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव
तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढौ। वहन्त्येनं

ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह।
यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः
प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णु
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। विष्णोः
स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै
देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित
आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो
दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः

सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
 इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा
 इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
 यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
 आधारः। यत्सङ्स्पर्शयैत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणन्दध्यात्।
 असङ्स्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणन्दधाति।
 पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतन्दुश्चरितम्। ऋजुकर्म
 सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवेनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
 ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
 आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः।
 आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
 प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
 त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।

अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणन्दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह
ध्रुवेवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य
प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य
सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति।
न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मासीनः। इडाया इडा
दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः।
पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥
तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा
दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै
पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो
वा इडां। तस्मात्साऽन्वारभ्यां। अध्वर्युणां च यजमानेन च।
उपहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होतां। इडां ये
देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडां मादधाति। वाचः सा भागधेयम्।
यामुपह्वयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे।
अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
नाहमभागो निर्वप्स्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा
पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्यां। नाहमभागा याज्यां
भविष्यामीति याज्यां। न मयाऽभागेन वषट्कारिष्यथेति
वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं
करोति। तानेव तद्वाग्निनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो
दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव
प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः

प्रति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒५सेना॒न्याः। अथो॒ खल्वा॑हुः। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑विर्य॒ज्ञस्या॑न्तर्वे॒द्यव॑ रुध्यन्ते। यत्पु॑रोडाशं
बर्हि॑षदं क॒रोतीति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति। च॒त्वारो॒ ह्येते॑
ह॑विर्य॒ज्ञस्य॑त्विजः॥५५॥

ब्र॒ह्मा होता॑ऽध्व॒र्युर॒ग्रीत्। तम॒भि मृ॑शेत्। इ॒दं ब्र॒ह्मणः॑। इ॒द५
होतुः॑। इ॒दम॑ध्व॒र्योः। इ॒दम॑ग्रीध इति॑। यथै॒वादः॑ सौ॒म्येऽध्व॑रो।
आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॒ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्रीधे॑
प्रथ॒माया॑ द॒धाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा ह्यृद्धिः॑। अ॒ग्निमु॑खामेव॒र्द्धिं यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मणे॑
ब्र॒ह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒विता॑ य॒ज्ञस्य॑ प्रसू॒त्यै। अथ॑ का॒मम॑न्येन॑। ततो॑ हो॒त्रे।
म॒ध्यं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धोता॑। म॒ध्यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति।
अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः।
तस्मा॑द्ध॒विर्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वावृ॑त॒मनु॑॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीत्सुकृत्संकृ
मृङ्गीत्याह। पराङिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार
इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो
मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तत्स्वगा
करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन
समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्वयते वेदाब्रवीद्वर्हिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि
च॥

[८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा
अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वे
यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचः।

यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति।
त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव
यजमानन्तेजसाऽनक्ति। अक्तः रिहाणा इत्याह। तेजो वा
आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।
वियन्तु वय इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं
गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय।
आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीरा
प्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या
ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह।
वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मयीयते।
आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवात्मन्धत्ते।
यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मयीयते।
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवात्मन्धत्ते।
ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पुणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नयं
 एवैनं जुष्टं करोति। तन्तं एतमनु जोषं भरामीत्याह।
 सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता
 इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
 भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ठ्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन
 शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः।
 भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति।
 सःस्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः
 सःस्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः।
 त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने
 दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं
 वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नायं
 सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ
 पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदध्यायोऽशीततनो

इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै
 पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिः
 स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं
 जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
 अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमास्व
 रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन
 वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
 बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
 पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिः सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
 आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः
 होताऽऽहवनीयात्स्तृणत्रैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धम्
 तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तङ्कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा

अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
 वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवां गातुविदो गातुं वित्वा
 गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
 प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावरुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्ठौ भागधेयन्धत्तमित्याहु वा
 इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [१]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
 पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
 वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
 पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
 यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
 सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यङ्कर्म सुकृतस्य
 लोकः। अग्निरेवेनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य
 लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्यां करोमीत्याह।
 आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
 प्रजयेत्याह॥७३॥

आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते पूर्ण॑पा॒त्रे। अ॒न्त॒तोऽनु॑ष्टु॒भा॑। चतु॑ष्प॒द्वा
ए॒तच्छ॑न्दः प्र॒ति॑ष्ठितं प॒त्न्यै पूर्ण॑पा॒त्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के
प्र॒ति॑ति॒ष्ठानी॑ति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति॑ति॒ष्ठति॑। अथो॒ वाग्वा
अ॒नु॑ष्टुक्। वाङ्मि॒थुन॑म्। आपो॒ रेतः॑ प्र॒जन॑नम्। ए॒तस्मा॒द्वै
मि॒थुना॒द्विद्यो॑त॒मानः॑ स्त॒नय॑न्व॒र्षति॑। रेतः॑ सि॒ञ्चन्॥ ७४॥

प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ ब्रह्म॑णा यु॒ज्यते॑। ब्रह्म॑णा॒ वै तस्य॑
विमो॒कः। अ॒द्भिः शा॒न्तिः। विमु॑क्तं वा ए॒तर्हि॑ यो॒क्त्रं ब्रह्म॑णा।
आ॒दायै॑न॒त्पत्नीं॑ स॒हाप॑ उप॒गृही॑ते शा॒न्त्यै। अ॒ञ्जलौ पूर्ण॑पा॒त्रमा
न॑यति। रेत॑ ए॒वास्यां॑ प्र॒जान्द॑धाति। प्र॒जया॑ हि म॒नुष्यः॑ पूर्णः॑।
मुखं॑ वि मृ॒ष्टे। अ॒व॒भृथ॑स्यै॒व रू॒पं कृ॒त्वोत्ति॑ष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परि॒वेषो॑ वा ए॒ष व॒न॒स्पती॑नाम्। यदु॑प॒वेषः॑। य ए॒वं
वेद॑। वि॒न्दते॑ परि॒वेषा॑रम्। तमु॑त्क॒रे। यं दे॒वा म॑नु॒ष्येषु॑।
उ॒प॒वेष॑मधा॒रय॑न्। ये अ॒स्मद॑पं चे॒तसः॑। ता॒न॒स्मभ्य॑मि॒हा
कुरु॑। उ॒प॒वेषो॑पं वि॒द्धि नः॥ ७६॥

प्र॒जां पु॑ष्टि॒मथो॒ धन॑म्। द्वि॒पदो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वान॑न॒पगा॑न्कुर्वि॒ति।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑मु॒पं गू॑हति। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑ शू॒द्रा

अवस्यन्ति। स्थवि॒म॒त॒ उप॑गूहति। अप्र॑तिवादिन
ए॒वैनान्कुरु॑ते। धृष्टि॑र्वा उ॒पवे॑षः। शु॒च॒र्तो वज्रो॑ ब्रह्म॑णा
स॒ंशितः॑। योप॑वे॒षे शुक्। साऽमु॑मृच्छतु॒ यं द्वि॒ष्म
इति॑॥ ७७ ॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॒ प्रह॑रति। निर॒मुन्नु॑द ओक॑सः। स॒प॒त्रो
यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्येन॑ ह॒विषा॑। इन्द्र॑ एणं॒ परा॑शरीत्। इ॒हि
ति॒स्रः परा॑वतः। इ॒हि प॒ञ्च जना॑ः अ॒ति। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑
रोच॑नायावत्। सूर्यो॑ अस॑द्वि॒वि। प॒र॒मान्त्वा॑ परा॒वतम्॑॥ ७८ ॥
इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्रहा॑। यतो॑ न पुन॒राय॑सि। श॒श्वती॑भ्यः
समा॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा ए॒ष वज्रो॑ ब्रह्म॑णा स॒ंशितः॑। शु॒चैवैन॑
वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णु॑द्य। वज्रे॑ण॒ ब्रह्म॑णा स्तृणु॑ते।
ह॒तोऽसा॑वव॑धिष्मामु॒मित्या॑ह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्त॑न्ध्यायेत्।
शु॒चैवैन॑मर्पयति॥ ७९ ॥

प्रत्युष्टं दि॒वः शिल्प॑मय॒ज्ञो घृ॒तं च॑ दे॒वासुराः॑ स ए॒तमिन्द्र॑ आपो॑ दे॒वीर॒ग्निना॑ धि॒ष्णि॒या
अथ॑ स्नुचौ॒ यो वा अय॑थादे॒वतं॑ परि॒वे॒षो वा एका॑दश॥ ११ ॥

प्रत्युष्टमय॒ज्ञ ए॒षा हि वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मूर्जा॒ पृथि॒वीमथो॑ रक्ष॑सान्तां प्रजा॑तिं॒ द्वाभ्यां॑ तं
का॒लेका॒ले नव॑सप्ततिः॥ ७९ ॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्ध्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठाय भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्ध्ये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आत्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।

बला॑योप॒दाम्। वर्णा॑यानू॒रुधम्॑॥४॥

न॒दीभ्यः॑ पौञ्जि॒ष्टम्। ऋ॒क्षीका॑भ्यो नैषा॑दम्। पु॒रुष॒व्याघ्राय॑
दुर्म॑दम्। प्र॒युञ्च्य उ॒न्मत्त॑म्। ग॒न्ध॒र्वाप्स॒राभ्यो॑ ब्रा॒त्यम्।
स॒र्पदे॒वज॒नेभ्यो॑ऽप्र॒तिप॑दम्। अ॒वैभ्यः॑ कि॒तव॑म्। इ॒र्यता॑या
अ॒कि॒तव॑म्। पि॒शा॒चेभ्यो॑ बि॒दल॑का॒रम्। या॒तु॒धानै॑भ्यः
कण्ट॑कका॒रम्॥५॥

उ॒त्सा॒देभ्यः॑ कु॒ञ्जम्। प्र॒मुदे॑ वा॒म॒नम्। द्वा॒भ्यः स्रा॒मम्।
स्व॒प्रा॒या॒न्धम्। अ॒ध॒र्माय॑ ब॒धि॒रम्। सं॒ज्ञा॒नाय॑ स्म॒रका॑रीम्।
प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सद॑म्। आ॒शि॒क्षा॒यै प्र॒श्नि॒नम्। उ॒प॒शि॒क्षाया॑
अ॒भिप्र॒श्नि॒नम्। म॒र्यादा॑यै प्र॒श्न॒विवा॑कम्॥६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑ह॒त्याय॑ पि॒शु॒नम्। वि॒वि॒त्त्यै क्ष॒त्ता॒रम्।
औ॒प॒द्र॒ष्टाय॑ सङ्ग॒ही॒ता॒रम्। बला॑यानु॒च॒रम्। भू॒म्ने प॑रि॒ष्क॒न्दम्।
प्रि॒याय॑ प्रि॒यवा॑दि॒नम्। अ॒रि॒ष्ट्या अ॒श्वसा॑दम्। मे॒धाय॑ वा॒सः
प॒ल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रज॒यि॒त्रीम्॥७॥

भा॒यै दा॒र्वाहा॑रम्। प्र॒भा॒या आ॒ग्ने॒न्धम्। ना॒क॑स्य
पृ॒ष्ठाया॑भि॒षे॒त्ता॒रम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पा॒त्रनि॑र्णे॒गम्।
दे॒वलो॒काय॑ पे॒शि॒ता॒रम्। म॒नु॒ष्यलो॒काय॑ प्र॒करि॑ता॒रम्।

सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेत्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्।
सुवर्गाय लोकाय भागदुधम्। वर्षिष्ठाय नाकाय
परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्।
तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्।
कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्।
अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसुरम्। शोकायाभिसुरम्।
उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योत्तारम्। क्षेमाय
विमोत्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्।
निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकां। संवत्सराय
पर्यारिणीम्। परिवत्सरायाविजाताम्। इदावत्सरायापस्कद्वरीम्
इद्वत्सरायातीत्ववरीम्। वत्सराय विजर्जराम्। सर्वन्त्सराय
पलिक्रीम्। वनाय वनपम्। अन्यतौरण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो
बैन्दम्। नड्बलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय

मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः
पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः
किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भूषम्। अन्ताय बहुवादिनम्।
अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्।
आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्।
ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मणम्॥१३॥

बीभत्सायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्।
तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या
अपगल्भम्। सशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुश्चलूमा लभते। वीणावादङ्गणकङ्गीतायै।
यादसे शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं
पाणिसङ्घातवृत्तायै। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय
तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया
आदिनवदर्शम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्।

दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः
सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे
गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मांसं
भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽंसलम्। वायवे
चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वंशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्।
सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्।
अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानव्यानमुदानं समानन्तान्
वायवे। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्।
प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्।
अतिकृशमत्यंसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्ण-
मतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिष
आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्यं उत्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै
दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश

भूम्यै दशं वा॒चे षड॒थ नवैका॒न्नवि॑शतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे यु॒म्यै नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

स॒त्यं प्र॑प॒द्ये। ऋ॒तं प्र॑प॒द्ये। अ॒मृतं॑ प्र॑प॒द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑म॒ना॒र्ता॒ प्र॑प॒द्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॑ व॒ज्रेण॑। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑श॥

[१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म॒न्युः। अ॒ग्न आ॑या॒हि वी॒तये॑। गु॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
सत्सि ब॒रु॒हिषि॑। तन्त्वा॑ स॒मिद्वि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ व॒र्धयाम॑सि।
बृ॒हच्छो॑चा यवि॒ष्ठ्य। स नः॑ पृथुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॑वास॒सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒मग्नि॑रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषो॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हेनः। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णन्त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॒द्यतं॑ बृ॒हत्। अ॒ग्निं द॑तं वृणीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अ॒ध्वरे॑। अ॒ग्निः पा॑व॒क

ई॒ड्यः। शो॒चि॒ष्के॒श॒स्त॒मी॒महे। समि॑द्धो अ॒ग्न आ॒हुतः। दे॒वान्
य॑क्षि स्व॒ध्वरः। त्व॑ ५ हि ह॒व्य॒वा॒डसि॑। आ जु॑होत दु॒व॒स्यत॑।
अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॒ध्वरे। वृ॒णी॒ध्व॑ ५ ह॒व्य॒वा॒हन॑म्। त्वं वरु॑ण उ॒त
मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्व॒सि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सु॒षण॒नानि॑
सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥४॥

श्रुवाय्यमिधीमह्यसि सप्त च॥ [२]

अ॒ग्ने म॒हा॑ ५ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भा॒रतः। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ वि॒प्रा॑नु॒मदि॑तः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ ५ शि॒तो
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तूर्णि॑र॒हव्य॑वा॒टः। आ॒स्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒व॒पानः॑। अ॒रा॑ ५ इ॒वाग्ने॑ ने॒मि॒र्दे॒वा॒ ५ स्त्वं प॑रि॒भूर॑सि।
आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न आ॒व॑ह। सोम॒माव॑ह।
अ॒ग्निमा॑व॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इन्द्रा॒ग्नी
आ॑व॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॒माव॑ह। दे॒वा॑ ५ आ॒ज्य॒पा॑ ५
आ॑व॑ह। अ॒ग्नि॑ ५ हो॒त्राया॑व॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॑ग्ने
दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वह षट् च॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु
ते॒ यज॑मान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वायु॑वं
वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒म॒है दे॒वाः ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्।
यजा॑म॒ य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॒वा॑॥ _____ [४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनू॒नपा॑द॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। इ॒डो अ॑ग्र॒ आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। ब॒र्हि॒र॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। स्वाहा॒ऽग्नि॑म्। स्वाहा॒ सोम॑म्। स्वाहा॒ऽग्नि॑म्। स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नी॒षोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहे॑न्द्रम्।
स्वाहा॑ महे॒न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्नि॑ः
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी प॒ञ्च॑ च॥ _____ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। स॒मि॒द्धः शु॒क्र
आ॒हु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वे॒तु। त्व॑ः सो॒मासि॑
स॒त्प॑तिः। त्व॑ः रा॒जो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑।
जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वे॒तु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑
जन्म॑ना। शु॒म्भा॒नस्त॒नुव॑ः स्वा॒म्। क॒विर्वि॑प्रे॒ण वावृ॑धे।

जुषा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोमं॑ गी॒र्भि॒ष्ट्वा व॒यम्। व॒र्धया॑मो
वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जुषा॒णः सोम॒ आ॒ज्य॑स्य
ह॒विषो॑ वेतु॥१॥

स्वा५ पद॑ च॥

[६]

अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा५
रेता॑५सि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धान॑न्दधिषे सुव॒र्षाम्। जि॒ह्वा॒म॒ग्रे
चकृ॑षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं॑ नो अस्तु॥१०॥

व॒यः५ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑५ स
मा॒तर॑म्। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्या॒मौर्णो॑द॒न्तरि॑क्ष५
स सु॒वः। स वि॒श्वा भुवो॑ अभव॒त्स आ॑भवत्। अ॒ग्नी॒षोमा॑
सवे॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑वत्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑
दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अध॒त्तम्॥११॥

यु॒व५ सिन्धू॑५ र॒भि॒शस्ते॑रव॒द्यात्। अ॒ग्नी॒षोमा॑वमु॒ञ्चतं॑
गृ॒भी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजै॑षु भूषथः।
तद्वा॑श्चेति॒ प्रवी॑र्यम्। श॒जथ॑द्व॒त्रमु॒त सं॑नोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॑

यो अ॒ग्नी स॒हुरी स॒पर्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्यस्य॑ भूरैः।
 स॒ह॒स्त॒मा स॒ह॒सा वा॒ज्यन्ता॑। ए॒न्द्र सान॒सि॑ र॒यिम्॥१२॥
 स॒जित्वा॑न॒ र सदा॒सह॑म्। व॒र्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे
 पुरु॑हू॒त श॒त्रून्। ज्ये॑ष्ठ॒स्ते शु॒ष्म इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र
 दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सिन्धू॒नाम॑सि रेवती॑नाम्। म॒हा॒ र
 इन्द्रो॑ य ओज॑सा। पु॒र्जन्यो॑ वृ॒ष्टि॒मा र इ॒वा स्तोमै॑र्वत्सस्य
 वावृ॑धे। म॒हा र इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑च॒र्षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒र्ब॒र्हा अ॒मिनः॑ स॒हो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग॒वावृ॑धे वी॒र्या॑य।
 उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भू॒त। पि॒प्री॑हि दे॒वा र उ॑श॒तो
 य॑विष्ठ। वि॒द्वा र ऋ॒तू र ऋ॒तु॒पते॑ यजे॒ह। ये दै॒व्या
 ऋ॒त्वि॒ज॒स्तेभि॑र॒ग्ने। त्व र हो॑तृ॒णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्नि र
 स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒द्भोम॑स्य
 प्रि॒या धा॑मानि॥१४॥

अ॒या॒ङ्ग्रेः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒द्व॒जाप॑तेः प्रि॒या धा॑मानि।
 अ॒या॒ङ्ग्री॒षोम॑योः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गिन्द्रा॑ग्नियोः प्रि॒या
 धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गिन्द्र॑स्य प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ण्महे॑न्द्रस्य
 प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मानि।

यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रुयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषुष्वद्भूः॥ [७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
 मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
 उपहूतां (४) हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां
 इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं

य॒ज्ञम॒वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धा॑न्। उ॒प॒हू॒ते द्या॒वापृ॑थि॒वी।
 पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उ॒प॒हू॒तोऽयं॑ य॒ज॑मानः।
 उ॒त्तर॑स्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मु॒प॒हू॒तः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उ॒प॒हू॒तः।
 दि॒व्ये धा॒म॒न्नु॒प॒हू॒तः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑ष॒न्तामि॒ति॒
 तस्मि॑न्नु॒प॒हू॒तः। वि॒श्व॑म॒स्य प्रि॒यमु॑प॒हू॒तम्। वि॒श्व॑स्य
 प्रि॒यस्यो॑प॒हू॒तस्यो॑प॒हू॒तः॥१८॥

स॒ह॒र्ष॑भा ह्य॒यता॑मु॒प॒हू॒तः५ ह॒विष्क॑रण॒ उ॒प॒हू॒तश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो न॒रा॒शः॑ सः।
 व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
 म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मा॒य॒जी हो॑ता। हो॒तुर्हो॑तु॒राय॑जी॒यान्।
 अ॒ग्ने या॑न् दे॒वान॑या॒ट्। या॑ः अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒त्स॒त।
 ता॑ः सं॒स॒नु॒षी॑ः हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॑ताऽ॒भूः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य न॒मोवा॑के
 वी॒हि॑॥१९॥

अ॒पि॒प्रेः प॒ञ्च॑ च॥ [९]

इ॒दं द्या॒वापृ॑थि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्ध्मं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त
 न॒मोवा॑कम्। ऋ॒ध्या॑स्मं सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॑ः सू॒क्तवा॑ग॒ंसि।

उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान-
द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रसू अप्रवेदे।
उरुगव्यूती अभयं कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
सोम इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
अग्निरिदं हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत।
अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
इन्द्र इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा अज्यपा आज्यमजुषन्त।
अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत।
अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृध्दोत्रायान्देवङ्गमायाम्।

आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा
शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते।
दिव्यन्धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन
हविषाऽऽशास्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।
उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं
च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभुयं कृतावकृताग्निरिदं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत सजातवनस्यामा शास्ते वीतं
च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वञ्जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदै। शञ्चतुष्पदे॥२५॥

तच्छुं योरष्टौ॥ [११]

आप्यायस्व सन्तौ। इह त्वष्टारमग्नियन्तन्नस्तुरीपम्। देवानां
पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः
पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म

यच्छत। उ॒त ग्रा वि॒यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्चिनी॒
राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु दे॒वीर्य॑
ऋतु॑र्जनी॒नाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः स राजा॑। वि॒श्वा वेद॑ जनि॑मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्या॒नाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृ॒हप॑ते जना॑नाम्। अ॒ग्ने अ॑कर्म
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्थूरि॑ णो॒ गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा॒ सः शि॑शाधि॥२७॥

जनी॑नामृ॒द्यौ च॑॥

[१२]

उप॑हूतः रथन्त॒रः स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रः स॒ह
पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा
वामदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा।
उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः। उप॑
मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा
धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥२८॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह्व॑यताम्।
उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडौ। उपो॑ अ॒स्माः

इडां ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडां। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी
मै॒त्राव॑रु॒णी। ब्र॒ह्म दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥२९॥

दै॒व्या अ॒ध्व॒र्यव॑ उप॑हूताः। उप॑हूता म॒नु॒ष्याः। य इ॒मं
य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑त्नीं॒ वर्धा॑न्। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी।
पूर्व॑जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूते॒यं यज॑माना।
इ॒न्द्रा॒णीवा॑ऽवि॒धवा॑। अ॒दि॒तिरि॑व सु॒पु॒त्रा। उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑
भूय॑सि ह॒विष्क॑रेण॒ उप॑हूता। दि॒व्ये धा॑म॒न्नुप॑हूता। इ॒दं मे॑ दे॒वा
ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑ तस्मि॒न्नुप॑हूता। वि॒श्वम॑स्याः प्रि॒यमु॑प॑हूतम्।
वि॒श्वस्य॑ प्रि॒यस्यो॑प॑हूत॒स्योप॑हूता॥३०॥

स॒ह॒र्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूत५ सु॒पु॒त्रा षट्॥ [१३]

स॒त्यं प्र॑वोऽग्ने॑ म॒हान॑ग्नि॒रहो॑ता॒ समि॑धोऽग्नि॒र्वृ॒त्राण्य॑ग्नि॒र्मूर्धो॑प॑हूतं दे॒वं ब॒र्हि॒रि॒दं द्या॑वापृथि॒वी
तच्छुं॑ यो॒रा प्या॑य॒स्वोप॑हूत॒त्रयो॑दश॥१३॥

स॒त्यं व॒य५ स्या॑म वृ॒ष्टि॒द्यावा॑ त्रि॒शत्॥३०॥

स॒त्यमु॑प॑हूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्वरे॒ दे॒व॒यन्तः॑। वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न।
यद॒र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्वि॒णो॒ह ध॑त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या
उ॒प॒स्थे॑। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑। सुमि॑ती
मी॒यमा॑नः। वर्चो॑धा यु॒ज्ञवा॑हसे। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः
पु॒रस्ता॑त्। ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जर॑ꣳ सु॒वीर॑म्॥१॥

आ॒रे अ॒स्मद॑मतिं॒ बाध॑मानः। उच्छ्र॑यस्व मह॒ते सौभ॑गाय।
ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑। तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑विता। ऊ॒र्ध्वो वाज॑स्य॒
सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभिः। वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्याम॑हे। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यꣳह॑सो
नि के॒तुना॑। वि॒श्वꣳ स॑म॒त्रिण॑न्दह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वा च॒ रथा॑य
जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑॥२॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अ॒ह्नाम्। स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॑मानः।
पुन॑न्ति॒ धीरा॑ अ॒पसो॑ मनी॒षा। दे॒वया॑ विप्र॒ उदि॑यति॒ वाच॑म्।
युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत् आगा॑त्। स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒
जाय॑मानः। तन्धीरा॑सः क॒वय॑ उन्नयन्ति। स्वा॒धियो॑
मन॑सा दे॒व॒यन्तः॑। पृथु॑पाजा॒ अम॑र्त्यः। घृ॒तनि॑र्णि॒रु॒स्वाहु॑तः।

अ॒ग्निर्य॒ज्ञस्य॑ ह॒व्य॒वाट्। त॒५ स॒बाधो॑ य॒तः सु॒चः। इ॒त्था
धि॒या य॒ज्ञव॑न्तः। आच॑क्रु॒रग्नि॒मूत॑यै। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सु॒षण॒नानि॑
सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥३॥

सुवीर॒न्दुवः॑ स्वा॒हुतो॒ऽष्टौ च॑॥ [१]

होता॑ यक्षद॒ग्निः॒५ स॒मिधा॑ सु॒षमि॒धा स॒मिद्धं॑ नाभा॑
पृथि॒व्याः स॒ङ्ग॒थे वा॒मस्य॑। वर्ष्म॑न्दि॒व इ॒डस्प॑दे वे॒त्वाज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒त्तनू॑नपा॒तम॑दि॒तेर्गर्भ॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्।
मध्वा॒द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ दे॒व्याना॑न्प॒थो अ॑नक्तु वे॒त्वाज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒न्नरा॑शः॒५ स॑ नृश॒स्त्रं नृ॑ः प्र॒णेत्र॑म्।
गोभि॑र्व॒पावा॒न्त्स्याद्वि॑रैः शक्ती॑वा॒न्नथैः॑ प्रथ॒मया वा॒ हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री
वे॒त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑ यक्षद॒ग्निमि॒ड ई॒डितो॑ दे॒वो
दे॒वाः॒ आव॑क्षद्दू॒तो ह॒व्य॒वाड॑मूरः। उपे॒मं य॒ज्ञमु॑पे॒मां दे॒वो
दे॒वह॑तिमवतु वे॒त्वाज्य॑स्य होत॑र्यज॒। होता॑ यक्षद्व॒र्हिः
सु॒ष्टरी॑मोर्ण॒म्रदा॑ अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒ प्र च॑ प्रथ॒ताः॒५
स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मेन॑दद्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑दन्तु
प्रि॒यमि॒न्द्र॑स्यास्तु वे॒त्याज्य॑स्य होत॑र्यज॒॥४॥

होता यक्षदुरं ऋष्याः कव्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहतां
 विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे
 विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशासा नृः पतिभ्यो योनिं
 कृण्वाने। सः स्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बरुहिः सीदतां
 वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतारा
 मन्द्रा पोतारा कवी प्रचेतसा। स्विष्टमद्यान्यः करदिषा
 स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां
 वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीरपसामपस्तमा
 अच्छिद्रमद्येदमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो देवीर्देवमपो
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्वष्टारमचिष्टुमपाकं
 रेतोधां विश्रवसं यशोधाम्। पुरुरूपमकामकर्शनं
 सुपोषः पोषैः स्यात्सुवीरो वीरैर्वेत्वाज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो जोष्टारं शशमन्नरः।
 स्वदात्स्वधितिरुतथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा
 मेदसः स्वाहा स्तोकानां स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा
 हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्त्स्वाहाऽग्निः

होत्राञ्जुषाणा अग्र आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च
(अग्निन्तनूनपातन्नराशंसमग्निमिड ईडितो बृहिर्दुर उषासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं
वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेकौ वियन्तु द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विर्वेत्वेकौ वियन्तु होतर्यजं॥)[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः।
आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वन्दूतः कविरसि प्रचेताः।
तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जन्तस्वदया सुजिह्वा।
मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरन्नः।
नराशंसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यज्ञतस्य
यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या।
आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः सजोषाः। त्वं
देवानामसि यहु होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्।
प्राचीनं बृहिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते
अग्रे अहाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये
स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः
शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ

सुप्रायुणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उपासानक्ता
सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियः
शुक्रपिशन्दधाने। दैव्या होतांरा प्रथमा सुवाचा। मिमांसा
यज्ञं मनुषो यजध्वै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता।
आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडां मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः सदन्तु। य इमे
द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिःशङ्खवनानि विश्वा। तमद्य
होतरिषितो यजीयान्। देवन्त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्यां समञ्जन्। देवानां पार्थ ऋतुथा हवीःषि।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन।
सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः।
अस्य होतुः प्रदिश्युतस्य वाचि। स्वाहाकृतः हविरदन्तु
देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वै विद्वानष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु
यज्ञियः। परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु
प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्।

दध॒द्रत्नानि दा॒शुषे॑ ॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो नव॑ ॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॒न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्।
प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑
प्रति॒रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑ ॥१२॥

अजै॑दृष्टौ ॥ [५]

दैव्याः॑ शमि॒तार उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत् मे॒ध्या
दुरः॑। आ॒शासा॑ना॒ मेध॑पतिभ्यां॒ मेध॑म्। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रत।
स्तृ॒णीत ब॒र्हिः। अन्वे॑न॒ मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॑
भ्रा॒ता स॒गर्भ्यः॑। अनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दी॒चीना॑ अस्य प॒दो
निध॑त्तात् ॥१३॥

सूर्य॑श्चक्षु॒र्गम॑यतात्। वात॑ प्रा॒णम॑न्वव॑सृजतात्। दि॒शः
श्रोत्र॑म्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसु॑म्। पृ॒थि॒वी शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॑
त्वच॑माच्छा॒तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामु॑त्खि॑दतात्।
अ॒न्तरे॑वोष्माणं॑ वा॒रय॑तात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणु॒तात्।
प्र॒शसो॑ बा॒हू ॥१४॥

श॒ला दो॒षणी॑। क॒श्यपे॒वासा॑। अ॒च्छि॒द्रे श्रो॒णी॑।

क॒व॒षो॒रू स्ने॒क॒प॒र्णा॒ष्ठी॒व॒न्ता॑॥ षड्विं॑शतिरस्य॒ वङ्क॑यः।
 ता अ॒नु॒ष्ठो॒च्या॒व॒य॒तात्। गा॒त्रं॒ङ्गा॒त्र॒म॒स्या॒नू॒नं कृ॑णुतात्।
 ऊ॒व॒ध्य॒गो॒हं पा॒र्थि॒व॒ङ्ग॒न॒तात्। अ॒स्त्रा र॒क्षः स॑सृजतात्।
 व॒नि॒ष्ठु॒म॒स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रू॒कं म॒न्य॑मा॒नाः। ने॒द्व॒स्तो॒के त॒न॑ये। र॒वि॒ता॒र॒व॒च्छ॒मि॒ता॒रः।
 अ॒ग्नि॒गो श॒मी॒ध्वम्। सु॒श॒मिं श॒मी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्व॒म॒ग्नि॒गो।
 अ॒ग्नि॒गु॒श्चा॒पा॒प॒श्च। उ॒भौ दे॒वा॒ना॑सृ॒ श॒मि॒ता॒रौ॑॥ ता॒वि॒मं प॒शु॑सृ॒
 श्र॑पयतां प्र॒वि॒द्वा॑सौ॑॥ यथा॑यथाऽस्य॒ श्र॑प॒ण॒न्त॒था॑तथा॥१६॥

ध॒त्ता॒द्वा॒हू मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जु॒ष॒स्व॒ स॒प्र॒थ॒स्त॒मम्। व॒चो॑ दे॒व॒प्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वा॑न
 आ॒स॒नि॒। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञ॒म॒मृ॒ते॒षु धे॑हि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
 जु॒ष॒स्व। स्तो॒का॒ना॒म॒ग्ने मे॑द॒सो घृ॒त॒स्य॑। हो॒तः प्रा॑शा॒न प्र॒थ॒मो
 नि॒ष॒द्य॑। घृ॒त॒व॒न्तः पा॒व॒क॒ ते। स्तो॒काः श्रो॑त॒न्ति मे॑द॒सः। स्व॒ध॒र्मं
 दे॒व॒वी॒त॒ये॑॥१७॥

श्रे॒ष्ठं नो॑ धे॒हि वा॒र्य॒म्। तु॒भ्य॑सृ॒ स्तो॒का घृ॑त॒श्चु॒तः। अ॒ग्ने
 वि॒प्रा॒य स॒न्त्य॑। ऋ॒षिः श्रे॒ष्ठः स॒मि॒ध्य॑से। य॒ज्ञ॒स्य॑ प्रा॒वि॒ता
 भ॑वा॒ तु॒भ्य॑सृ॒ श्रो॒त॒न्त्य॒ग्नि॒गो श॒ची॒वः। स्तो॒का॒सो अ॒ग्ने

मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुनागाः॑। ह॒व्या
जु॑षस्व मेधिर। ओजि॑ष्ठन्ते मध्य॒तो मेद॑ उद्धृ॒तम्। प्र ते
व॒यन्द॑दामहे। श्रोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्रति॒
तान्दे॑व॒शोवि॑हि॥१८॥

देववी॑तय॒ उद्धृ॑त॒श्रीणि॑ च॥—————[७]

आवृ॑त्रहणा वृ॒त्रह॑भिः शु॒ष्मैः। इन्द्र॑ या॒तन्नमो॑भिर॒ग्ने अ॒र्वाक्।
यु॒व९ राधो॑भि॒रक॑वेभिरिन्द्र। अ॒ग्ने अ॒स्मे भ॑वतमुत्त॒मेभिः॑। होता॑
यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ व॒पाया॑ मेद॑सः। जु॒षेता॑९ ह॒विः।
होत॑र्यज॑। वि॒ह्यख्य॑न्मन॑सा॒ वस्य॑ इच्छन्। इन्द्रा॑ग्नी ज्ञा॒स उ॒त
वा॑ सजा॒तान्॥१९॥

नान्या॑ यु॒वत्प्रम॑तिरस्ति॒ मह्य॑म्। स वा॒न्धियं॑ वाज॒यन्ती॑मतक्षम्।
होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। पु॒रोडा॑शस्य जु॒षेता॑९ ह॒विः। होत॑र्यज॑।
त्वा॒मीड॑ते अजि॒रन्दू॑त्याय। ह॒विष्म॑न्तुः स॒दमि॑न्मानु॒षासः॑।
यस्य॑ दे॒वैरास॑दो ब॒र्हिर्ग॑ग्ने। अहा॑न्यस्मै सु॒दिना॑ भवन्तु। होता॑
यक्षद॒ग्निम्। पु॒रोडा॑शस्य जु॒षेता॑९ ह॒विः। होत॑र्यज॑॥२०॥

सजा॑तान्निन्दे च॥—————[८]

गी॒र्भिर्वि॑प्रः प्रम॑तिमिच्छ॒मानः॑। ईदृ॑ र॒यिं य॒शसं॑ पू॒र्वभा॑जम्।

इन्द्रा॑ग्नी वृ॒त्रह॑णा सुवज्रा॑ । प्र णो॑ नव्यै॑भिस्तिरतं
 दे॒ष्णैः । मा॒च्छेद्व॑ र॒श्मीर॑ति॒ नाध॑मानाः । पि॒तृणां॑
 शक्ती॑रनुयच्छ॑मानाः । इन्द्रा॑ग्निभ्या॒ङ्कं वृष॑णो मदन्ति । ता॒ह्यद्रीं॑
 धि॒षणा॑या उ॒पस्थे॑ । अ॒ग्निः सु॑दी॒तिः सु॒दृशं॑ गृणन्तः ।
 न॒म॒स्याम॒स्त्वेड्यं॑ जा॒तवे॑दः । त्वान्दू॒तम॑र॒तिः ह॑व्य॒वाह॑म् ।
 दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॒मृत॑स्य॒ नाभि॑म् ॥ २१ ॥

जा॒तवे॑दो द्वे चं ॥ _____ [९]

त्व॑ ह्य॒ग्ने प्र॑थ॒मो म॒नोता॑ । अ॒स्या धि॒यो अ॒भवो॑ दस्म॒होता॑ ।
 त्व॑ सीं वृष॒न्नकृ॑णोर्दुष्ट॒रीतु॑ । स॒हो वि॒श्वस्मै॑ स॒हसे॑ स॒हध्वे॑ ।
 अधा॑ होता॒ न्यसी॑दो॒ यजी॑यान् । इ॒डस्प॒द इ॒षय॑न्नीड्यः
 सन् । तन्त्वा॑ नरः॒ प्रथ॑म॒न्दे॒वय॑न्तः । म॒हो रा॒ये चि॒तय॑न्तो
 अनु॑गमन् । वृ॒तेव॑ यन्त॑ ब॒हुभिर्व॑स॒व्यैः । त्वे र॒यिजा॑गृ॒वाः सो॒
 अनु॑गमन् ॥ २२ ॥

रु॒शन्त॑म॒ग्निं द॑र्श॒तम्बृ॑हन्तम् । वृ॒पाव॑न्तं वि॒श्वहा॑ दी॒दिवा॑ः स॒मम् ।
 प॒दं दे॒वस्य॑ न॒मसा॑ वि॒यन्तः॑ । श्र॒व॒स्यवः॑ श्र॒व आ॑प॒न्नमृ॑क्तम् ।
 ना॒मा॒नि चि॒दधि॑रे य॒ज्ञिया॑नि । भ॒द्राया॑न्ते रण॒यन्त॑ स॒न्दृष्टौ॑ ।
 त्वां व॑र्धन्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम् । त्व॑ रा॒य उ॒भया॑सो

जनानाम्। त्वन्ना॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑भूः। पि॒ता मा॒ता
सद॒मिन्मानु॑षाणाम्॥२३॥

सप॒र्येण्यः॒ स प्रि॒यो वि॒क्ष्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा
यजी॑यान्। तन्त्वा॑ व॒यन्द॑म् आ दी॑दिवा॒सम्। उप॑जु॒बाधो॑
नम॑सा सदेम। तन्त्वा॑ व॒यः सु॒धियो॒ नव्य॑मग्ने। सु॒म्नाय॑व
ईम॑हे देव॒यन्तः॑। त्वं वि॒शो अन॑यो दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॑ग्ने
बृ॒हता॑ रौच॒नेन॑। वि॒शां क॒विं वि॒शप॑तिः॒ शश्व॑तीनाम्।
नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑जु॒तः र॑यी॒णाम्।
सो अ॑ग्न ई॒जे श॑श॒मे च॒ म॒र्तः। यस्त॒ आन॑द्भूमि॒धा ह॒व्यदा॑तिम्।
य आ॑हु॒तिं परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। वि॒श्वेत्स॑वा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑।
अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिर॒ग्ने स॒मिधो॑त ह॒व्यैः।
वेदी॑सू॒नो स॑हसो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते भ॒द्राया॑ः सु॒मतौ
य॑तेम॥२५॥

आ॒ यस्त॑तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॑सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॒त्रः।
बृ॒हद्भि॑र्वा॒जैः स्थ॑वि॒रेभि॑र॒स्मे। रे॒वद्भि॑र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि।
नृ॒वद्व॑सो सद॒मिद्धे॑ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॒याय॑ प॒श्वः। पू॒र्वीरि॑षो

बृहतीरा॒रे अ॒घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रू॒ण्य॒ग्रे
पु॒रु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राज॒न्व॒सुता॑ते अश्याम्। पु॒रू॒णि हि
त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अ॒ग्रे वसु॑ विध॒ते राज॑नि॒त्वे॥ २६॥

जागृवा॑सो अनु॒ग्मन्मानु॑षाणाश्च॒र्षणी॑नां य॒तेमा॑श्या॒न्द्रे च॑॥ ————— [१०]

आभ॑रत॑ शिक्ष॒तं वज्र॑बाहू। अ॒स्मा॑ इन्द्रा॒ग्नी अव॑त॒ः
शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॒स्य। येभिः॑ स॒पित॑त्वं पि॒तरों
न॒ आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्यतो॑ मे॒द उद्धृ॑तम्। पु॒रा द्वेषो॑भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घ॒स्तान्नू॑नम्॥ २७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणा॑
श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वात्ता॑नां पी॒वोप॑वसनानाम्। पा॒र्श्वतः॑
श्रो॑णितः शि॒ताम॑त उ॒त्साद॑तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गा॒दव॑त्तानाम्। क॒रत॑
ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॑षेता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑ज। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते
ह॒वी॑षि। हि॒रण्य॑पर्ण॒ प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॥ २८॥

प्र॒दक्षि॑णि॒द्र॒श॒नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्षद्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया
रभि॑ष्ठया र॒श॒नया॑धि॒त। यत्रेन्द्रा॒ग्नियो॑श्छा॒गस्य॑ ह॒विषः॑

प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्रक्षत्।
 रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि
 देवां उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँर्ऋतुपते यजेह।
 ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः।
 होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य
 हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्वनस्पतैः प्रिया पाथांसि।
 अयाङ्ग्वेवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या
 इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
 होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः।
 अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते।
 वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्।

वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारंममृतेषु वोचः।
अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छगंस्य हविषः
प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं
महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥—————[१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यजं। देवीद्वारः सङ्घाते विद्धीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा
देवहूतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
वा नवजातो मैना अवा रेणुककाटः पृणग्वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्यज्ञे
प्रयत्यहेतामपि नूनन्देवीर्विशः प्रायांसिष्टां सुप्रीते

सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी
 वसुधिते ययोरन्याऽघाद्वेषांसि यूयवदान्यावक्षद्वसु
 वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं।
 देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिः सपीतिमन्या
 नवेन पूर्वन्दयमानाः स्याम पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती
 ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं।
 देवा दैव्या होतांरा नेष्टांरा पोतांरा हुताघंशः सावाभरद्वसू
 वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीरिडा
 सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षत्सरस्वतीमः
 रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशः सस्त्रिशीर्षा
 षडक्षः शतमिदेनः शितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं
 प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमरहतो बृहस्पतिः
 स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं।
 देवो वनस्पतिर्वरुषप्रावा घृतनिर्णिग्दामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं
 मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यजं। देवं बर्हिर्वारितीनां निधेधांसि प्रच्युतीनामप्र-

च्युतत्रिकामुधरणं पुरुस्पारुहं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या
 बरुहीःष्यभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं देवो
 अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी
 होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्याः अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमत्सत ताः संसनुषीः होत्रान्देवङ्गमान्दिवि
 देवेषु यज्ञमेरयेमः स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य
 नमोवाके वीहि यजं॥३३॥

यजैकं च॥ [१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारिः। वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी जोष्ट्री। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी
 ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या होतांरा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्।
 देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो
 नराशंसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो वनस्पतिः।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बरुहिर्वारितीनाम्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
 स॒त्यम॑न्मा॒यजी होता॑। होतु॑र्होतुराय॑जीयान्। अ॒ग्ने
 या॒न्दे॒वानया॑ट्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त। ता॑
 स॑स॒नुषी॑ अ॒ होत्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य नमो॒वा॒के
 वी॒हि॑॥ ३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ [१४]

अ॒ग्निम॑द्य हो॒ता॑रमवृ॒णीता॑यं यज॑मानः पच॑न्प॒क्तीः
 पच॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑ञ्छा॒गः सूप॑स्था अ॒द्य
 दे॒वो व॒नस्प॑ति॒रभ॒वदि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒गेना॑घ॒स्तान्तं मे॑द॒स्तः
 प्र॒तिप॑च॒ताग्र॑भी॒ष्टाम॑वी॒वृधे॑तां पु॒रोडा॑शेन॒ त्वाम॑द्य॒र्ष आ॑र्षे॒य
 ऋ॒षीणा॑न्नपा॒दवृ॒णीता॑यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॑ आ स॒ङ्गते॑भ्य
 ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ व॒सु वा॑र्या यक्ष्य॑त॒ इति॑ ता या दे॒वा
 दे॒वदा॑ना॒न्यदु॑स्ता॒न्यस्मा॑ आ च॒ शा॒स्वा च॑ ग॒ुरस्वे॑षि॒तश्च॑
 हो॒त॒रसि॑ भ॒द्रवा॑च्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॑काय॒ सूक्ता॑
 ब्रू॑हि॥ ३७॥

अ॒ग्निम॑द्यैकम्॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒दैव्या॑ जुष॒स्वा वृ॑त्र॒हणा॑ गी॒र्भिस्त्व॑ ह्याभ॑र॒तमु॑पो॒ह

यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॒दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर्ग॒ग्नि॒म॒द्य पञ्च॑दश॥१५॥

अ॒ञ्ज॒न्त्य॒ग्नि॒र्होता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो ह॒ यद्वि॒दथ॑ वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रिं॑शत्॥३७॥

अ॒ञ्ज॒न्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय
व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनङ्कामा
नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यन्ता
अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर
इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनङ्कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति।
सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति।
स यदुद्धायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य।
मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥
मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः।
भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते।
यस्याहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छर्म्यया प्रविध्यैत्। यदि
तावदपक्षायैत्। तं सम्भरेत्। इदन्त एकं पर उत
एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविंशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये

देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनं सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षार्येत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वत्सा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायन्दुग्धं हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव

ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति।
ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनन्निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्।
अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः।
इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य व्रत्येऽहन्पत्यनालम्भुका भवति। तामपुरुषं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्धोपं ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहे। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुपं
ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादाच्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै
यदि परस्तरामोषंधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥) [१]

यद्विष्यण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
 यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
 वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
 प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
 भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
 सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपत्रेन जुहुयात्। अप्रजा
 अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
 स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
 निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
 यदववृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्यात्मजायेत। किलासो
 वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स
 जुहुयात्। मित्रो जनां न्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि
 चष्टे। सत्यायं हव्यं घृतवञ्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति।
 तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।

यत्पूर्वस्यामाहुत्या९ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः
पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते
देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा
समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव
यज्ञस्यार्ताश्चानार्ताश्चाहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां
दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा
प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय
चाकः९ स्यात्॥१४॥

यदक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकः९ स्यात्। यत्प्रत्यक्।
होत्रे च पत्नियै च यजमानाय चाकः९ स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे
च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकः९ स्यात्। यदभिजुहुयात्।
रुद्रोस्य पशून्धातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः
प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति

येन॒ स्कन्दे॑त्। तं प्रहरेत्। सहस्रं॑ शृङ्गो वृष॒भो जा॒तवे॑दाः।
 स्तोमं॑ पृष्ठो घृतवा॑न्त्सुप्रती॒कः। मा नो॑ हासीन्मेत्थि॒तो नेत्वा॑
 जहा॑म। गो॒पोषं नो॑ वी॒रपोषं च॑ यच्छेति॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं प्र॑
 हरति॑। सैव ततः॒ प्रायश्चि॑त्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजान्नभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेन
 प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा
 यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥ [२]

वि वा ए॒ष इन्द्रि॒येण॑ वी॒र्येण॑ ध्यते। यस्याहि॑ताग्नेरग्नि॒र्मथ्यमा॑नो
 न जाय॑ते। यत्रा॒न्यं पश्ये॑त्। तत॑ आ॒हृत्य॑ होत॒व्यम्।
 अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं॑ हुतं भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्।
 अ॒जायां॑ होत॒व्यम्। आ॒ग्नेयी॑ वा ए॒षा। यद॒जा।
 अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं॑ हुतं भवति॥१७॥

अ॒जस्य॑ तु नाश्जी॑यात्। यद॒जस्या॑श्जी॒यात्। यामे॒वाग्नावा॑हुतिं
 जुहु॑यात्। ताम॑द्यात्। तस्मा॑द॒जस्य॑ नाश्यम्। यद्य॒जान्न
 विन्देत्। ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ दक्षि॑णे॒ हस्ते॑ होत॒व्यम्। ए॒ष वा
 अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहोत्रं॑ हुतं
 भवति॥१८॥

ब्राह्मणन्तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या
 अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तम्भागधेयेन
 व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि
 ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै
 दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु
 नाध्यासीत्॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत्।
 तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु
 होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं
 हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत्। यदापः परिचक्षीत्॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत्। तस्मादापो न
 परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते।
 यस्याहिताग्रेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्याश्चैवास्यामेध्यां च तनुवौ
 व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
 अग्निमेव व्रतपतिं स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं
 व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भं॑ स्रवन्तमगदमंकः। अ॒ग्निरिन्द्र॑स्त्वष्टा॒ बृह॑स्पतिः।
 पृथि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तत्। नाभि॑प्राप्नोति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः।
 रेतो॑ वा ए॒तद्वाजि॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्। तद्यत्स्र॑वेत्।
 रेतो॑ऽस्य॒ वाजि॑नः॒ स्रवे॑त्। गर्भं॑ स्रवन्तमगदमंक॒रित्या॑ह।
 रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजि॑नं दधाति॥२२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रेतो॑धाः। रेत॑ ए॒व तद॑धाति। इन्द्र॑
 इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। त्वष्टे॒त्याह। त्वष्टा॒ वै
 प॑शूनां मि॒थुना॑नां॒ रूप॑कृत्। रू॒पमे॒व प॑शुषु दधाति।
 बृह॑स्पति॒रित्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॑स्पतिः। ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑
 प्र॒जाः प्र ज॑नयति। पृथि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तदित्या॑ह।
 अ॒स्यामे॒वैन॑त्प्रति॒ष्ठाप॑यति। नाभि॑प्राप्नोति॒ निर्ऋ॑तिं
 परा॒चैरित्या॑ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॥२३॥

अ॒जाऽग्नावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्रं॑ हुतं भवति भवत्यासीत परि॒चर्क्षी॑त लम्बयति दधाति दे॒वानां॑
 बृह॑स्पतिः पञ्च॑ च (वि वै यद्यन्यम॒जायां॑ ब्राह्म॒णस्य॑ दर्भस्तु॒र्भ्वेऽप्सु॑ होत॒व्यम्॥)॥—[३]

याः पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्रव॑न्ति। उ॒परि॑ष्ठात्सर्व॒तश्च॒ याः। ताभी॑
 र॒श्मिप॑वित्राभिः। श्रद्धां॑ यु॒ज्ञमा र॑भे। दे॒वा गा॑तुविदः।
 गा॒तुं यु॒ज्ञाय॑ विन्दत। मन॑स॒स्पति॑ना दे॒वेन॑। वाता॑द्य॒ज्ञः प्र
 यु॑ज्यताम्। तृती॑यस्यै दि॒वः। गा॒य॒त्रि॒या सोम॑ आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः
 शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्काय देवानाम्।
 पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
 वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
 पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति
 सूर्यमहै। आदित्यज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय
 रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः।
 ताः पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं
 पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परिं गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासं हविरिदमेषां
 मयि। आमावास्यं हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः।
 देवसंसदमा गमन्। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने
 मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
 संवसानाः। ताः पूर्वः परिं गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं
 गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने

मनीषया॥ अयं पितॄणामग्निः। अवाङ्मुखा पितॄभ्य आ। तं
पूर्वः परि गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करत्। अजस्रन्त्वा
सभापालाः॥ २८॥

विजयभागः समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य।
विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि
शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि
यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥ २९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो
यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां
पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सः सृज। अग्ने व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि। तच्छंकेयन्तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य
व्रतपते॥ ३०॥

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छंकेयन्तन्मे
राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इषमूर्जमभि सः स्कृताम्।
बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं
कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविंशतिधा।

सम्भरामि सुसम्भृतां॥३१॥

त्रीन्यपरिधीः स्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं
मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसम्भृतां। या जाता ओषधयः।
देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तरमाहरन्।
अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेवः शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्।
अपरिमितानां परिमिताः। सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो
मा निगाङ्कतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
सकृदाच्छिन्नं बरुहिरूणामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा
भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः
प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥३४॥
अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।

त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
 त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
 पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रंसाय
 यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्।
 इन्द्राय शृतं दधिं। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां
 परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
 भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्यायुषि प्र युज्यताम्। तिरः
 पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
 वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गान्दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि
 शुन्धता एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
 विश्वरूपाः॥ ३७॥

बहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः।
 पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण
 बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो
 जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च

सन्दुहाताम्। धाता सोमैः सह वातेन वायुः। यजमानाय
द्रविणन्दधातु॥ ३८॥

उत्सन्दुहन्ति कलशश्चतुर्विलम्। इडां देवीम्मधुमतीः
सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे
दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं
यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय
देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥ ३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य
सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि।
अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायार्पि दधाम्यहम्।
अद्विररित्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं
कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥ ४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पूर्णं च
दर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्यः हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यङ्गोपतये पशून्॥ ४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां

मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा
इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु।
त्रिरेकादशा इह माऽवत। इदं शकेयं यदिदं करोमि।
आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये भेषजम्। इदम्मे
विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया
अभीत्वयै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्यं ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय।
आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्घ्रि
त्वचमङ्घ्रि। सुरूपन्त्वा वसुविदम्। पशूनान्तेजसा। अग्नये
जुष्टमभि धारयामि। स्योनन्ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते
प्रति तिष्ठ। ब्रीहीणाम्मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्सुर्भुवनस्य
गोपाः। श्रुत उत्स्राति जनिता मतीनाम्। यस्तं आत्मा पशुषु
प्रविष्टः। देवानां विष्टामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम
घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्।
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः॑ पितरः॑ पितरो देवाः। योऽहमस्मि॑ स सन् यजे।
यस्यास्मि॑ न तमन्तरेमि। स्वं मं इष्टं॑ स्वन्दत्तम्। स्वं
पूर्तं॑ स्वं॑ श्रान्तम्। स्व॑ हुतम्। तस्य॑ मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी॑ माता। प्रजापतिर्बन्धुः॑। य एवास्मि॑ स सन् यजे। मा
भेर्मा संविक्था॑ मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं॑ क्रमीत्।
भरतमुद्धरे॑मनु॑ षिञ्च। अवदानानि॑ ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते॑ अस्तु॒ मा मां हिंसीः। यदवदानानि॑ तेऽवघ्नन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॑॥४६॥

आज्येन॑ प्रत्येनज्म्येनत्। तत् आ प्यायतां॑ पुनः। अज्यायो
यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरूपाम
यज्ञस्य॑ शुद्धं॑ स्विष्टमिदं॑ हविः। मनुना॑ दृष्टाङ्घ्रितपदीम्।
मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्ये-
कतोमुखाम्॥४७॥

इडे॑ भागं जुषस्व नः। जिन्व॑ गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते
भक्षिवाणः॑ स्याम। सर्वात्मानः॑ सर्वगणाः। ब्रध्न॑ पिन्वस्व।
ददतो॑ मे मा क्षायि। कुर्वतो॑ मे मोषदसत्। दिशाङ्क्षतिरसि।

दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्ताम्मे दिशः॥४८॥

दैवींश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा
मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे
कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। कृत्तिरसि कल्पतां
मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं
भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त।
निरभागं भजामः। अपस्विन्वा ओषधीर्जिन्वा द्विपात्पाहि।
चतुष्पादवा दिवो वृष्टिमेरया ब्राह्मणानामिदं हविः॥५०॥
सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा
ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्कां बर्हिर्हविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः
सम्मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं नभो
गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाऽविधवा भूयासम्। अदितिरिव
सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्।
यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। संजानानौ विजहतामरातीः।
दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः।

ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयौः प्रशिषमीडमानः।
 देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वां देवा
 अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शतक्रतू। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन
 तृप्यतमः सहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
 ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहन्नारिष्ठावनुं यजामि विद्वान्।
 यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
 अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो
 अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्ट्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं
 यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्।
 प्राणाय सुराधंसे। पूर्णमासाय स्वाहा। अमावास्या सुभगा
 सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहताः
 सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। अपानाय सुराधंसे।
 अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्।
 जामिम्मा हिः सीरमुया शयाना। होतृषदना हरिताः
 सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अभीत्वैर्ये करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या
कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहता५ सुवीर्य५ सप्त च॥—————[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपा५ रस ओषधीना५ सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य
सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते।
महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणन्त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं
भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेनं सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यङ्करिष्यामि। देवं सवितरेतन्त्वा
वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि।
मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभै। त्रिष्टुजगत्यै। जगत्यनुष्टुभै।
अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये।
बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा।
अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञङ्गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं
करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।

घृतप्रतीका॒ भुवनस्य॒ मध्ये॑। म॒र्मृज्यमा॑ना मह॒ते सौभ॑गाय।
मह्य॑न्धु॒क्ष्व यज॑मानाय॒ कामान्। भूमि॑र्भू॒त्वा म॑हि॒मानं॑ पु॒पोष।
ततो॑ दे॒वी वर्ध॑यते॒ पया॑ंसि। य॒ज्ञिया॑ य॒ज्ञं वि च॒ यन्ति॒ शं
च। ओष॑धी॒राप॑ इ॒ह शक्नो॑श्च। यो मां हृ॒दा मन॑सा॒ यश्च
वा॒चा॥५८॥

यो ब्रह्म॑णा॒ कर्म॑णा॒ द्वेष्टि॑ दे॒वाः। यः श्रु॒तेन॒ हृद॑येनेष्ण॒ता च।
तस्ये॑न्द्र॒ वज्रे॑ण॒ शिर॑श्छि॒नन्नि॑। ऊ॒र्णामृ॑दु प्रथ॑मानं॒ स्यो॒नम्।
दे॒वेभ्यो॑ जुष्टं॒ सद॑नाय ब॒र्हिः। सु॒वर्गे॑ लो॒के यज॑मानं॒ हि
धे॒हि। मां नाक॑स्य पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। चतुः॑ शिखण्डा यु॒वतिः॑
सु॒पेशाः॑। घृतप्रतीका व॒युना॑नि वस्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा मह॒ते
सौभ॑गाय॥५९॥

सा मे॑ धु॒क्ष्व यज॑मानाय॒ कामान्। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि।
स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्जस्व॑ती च मे॒ पय॑स्वती चैधि।
इष॑मूर्जं॑ मे पि॒न्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पि॒न्वस्व। क्ष॒त्रमो॑जो॑ मे
पि॒न्वस्व। वि॒शं पु॒ष्टिं मे॑ पि॒न्वस्व। आ॒यु॒रन्नाद्य॑म्मे पि॒न्वस्व।
प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॒य इ॒न्नु मे॑। अ॒वि॒क्षो॑भाय परि॒धी॒न्द॑धामि।

ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वे॒षाँ॑सि॒ निरि॑तो नु॒दातै॑।
 वि॒च्छि॒न्न॒न्नि वि॒धृती॑भ्याँ॒ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये
 च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒त्राभ्यां॑ वि॒धमा॑म्येनान्। अ॒हँ॑
 स्वा॒नामु॒त्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒त्रे नु॒दमा॑ने अ॒राति॑म्।
 वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं दु॒र्मरा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृतीं॑ स्थो वि॒धृती॑
 स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्म॒रि॒ धार॑यतम्। प्र॒जाम्म॒रि॒ धार॑यतम्।
 प॒शून्म॒रि॒ धार॑यतम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
 प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
 तस्मि॒न्त्सु॒चो अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु
 दे॒वया॑नान्॥६२॥

यत्र॑र्ष॒यः प्र॑थम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हि॒र॒ण्य॒पक्षा॑ऽजि॒रा
 सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः। अवा॑हं बा॒ध
 उप॒भृता॑ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः।
 दो॒है य॒ज्ञँ सु॒दुधा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमु॒त्त॒रो भू॑यासम्।
 अध॑रे॒ मत्स॑पत्नाः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दु॒र्मरा॒युः।
 हृ॒दाऽरा॑तीयाद॒भिदा॑सद॒ग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरन्ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
मत्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्रः। घृताचीनाः सूनुः।
प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नाः। इयः स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः
शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः
श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतम्मे
सन्त्वाशिषः। सहस्रम्मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं
मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्। तेन देवा अवतोप
माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि
श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदन्तच्छुक्रं मधुं वाजिनीवत्।
येनोपरिष्टादधि नोन्महेन्द्रम्। दधि मान्धिनोतु। अयं वेदः

पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सुतीङ्गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु।
अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय
मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं
विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजन्त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं
जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं माज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः
पिता। उप मान्द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे
वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां
माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्।
विच्छिन्नं यज्ञं समिमन्दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नः।
विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं
वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि

वृश्चत॥ ७० ॥

अग्ने॒ यो नोऽभि॒दास॑ति। स॒मानो॒ यश्च॒ निष्प॑ः। इ॒ध्मस्ये॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। यो मान्द्वेष्टि॑ जातवेदः।
यश्चा॒हन्द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्ने सन्द॑ह। या॑
श्चा॒हन्द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अग्ने॒ वाज॑जित्। वाज॑न्त्वा
ससृ॒वाऽसम्॑॥ ७१ ॥

वाज॑ जिगि॒वाऽसम्॑। वा॒जिनं॑ वाज॒जितम्॑। वा॒ज॒जित्या॑यै
सम्म॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्या॑य। वेदि॑र्ब॒र्हिः श्रु॑तऽ ह॒विः।
इ॒ध्मः परि॑धयः॒ स्रुचः॑। आज्यं॑ य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑
वष॑ट्काराः। सम्मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॑न्न॒हने॑ हुते॥ ७२ ॥

दिवः॑ खीलोऽव॑ततः। पृथि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तः। तेना॑
स॒हस्र॑काण्डेन। द्विष॑न्तऽ शोच॑यामसि। द्विष॑न्मे ब॒हु
शो॑चतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हऽ शु॑चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते य॒ज्ञ।
नमो॑ नम॑श्च ते य॒ज्ञ। शि॒वेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे
सन्ति॑ष्ठस्व॥ ७३ ॥

सु॒भूतेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व।
य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्व। उप॑ ते य॒ज्ञ नमः॑। उप॑ ते नमः॑।

उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अंशशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिक्षेषं दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता
जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान्
विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य
हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां
दिवम्। हृद्रोगम्ममं सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे
हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः।
विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहन्द्भिषतो
रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च
तस्मै निमृक्कं। सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः।
इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः

परांपत। शूरो ब्रह्मसंशितः। गच्छामित्रान्प्र विंश।
मैषाङ्कश्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मै पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वश्वत
ससृवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥—————[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः
पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वर्षिष्ठो
अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि
तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि
भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षान्तपसा। विश्वस्य
भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं
प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्र गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते
युनज्मि। इन्द्रं शाक्र त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं
शाकर् जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं

प्र पंचे। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्वर पङ्क्तिं प्रपंचे॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतं च मे सत्यञ्चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गगमम्।
सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षन्दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया

दीक्षितः। तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया॑ प्रा॒णो दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ प्रा॒णो दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथि॒वी त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। अ॒न्तरि॑क्षन्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिश॑स्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। आप॑स्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। ओष॑धयस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। ऋच॑स्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। सामा॑नि त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। यजू॑ंषि त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। अह॑श्च रात्रि॑श्च। कृषि॑श्च वृष्टि॑श्च। त्विषि॑श्चाप॑चितिश्च॥८६॥

अप॑श्चौष॑धयश्च। ऊ॒र्क् स॒नृता॑ च। तास्त्वा दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॑ दक्ष॑पिते॒ह सी॑द। दे॒वानां॑ सु॒प्तो मे॑हृते रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॑नुवा संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि स॒नव॑ आ सु॒शेवः॑। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यम्मा॑ आ॒त्मा। श्रद्धा॑ मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु।

सत्यमस्मि। अहन्त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि
 योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे
 लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां
 योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
 द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
 चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो
 विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त
 सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा
 अभूम। सख्यन्ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योषाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये।
 तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं
 पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि
 सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जन्धुक्ष्व। तेजं
 इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पर्यस्वतीम्।
 देवानाभ्येनु९ सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु।

क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती५
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दि॒वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो न रिष्ये॑त्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑।
घृ॒तप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। तस्या॑५ सु॒पर्णा॑वधि॒ यौ
नि॒विष्टौ। तयोर्दे॒वाना॑मधि॒ भाग॑धेयम्। अ॒प ज॒न्यम्भ॒यन्नु॑द।
अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒ह५ सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑
वे॒तन्म्रि॑यसे न रिष्य॑सि। दे॒वा५ इ॒देषि॑ पृथि॒भिः सु॒गेभिः॑।
यत्र॑ यन्ति॒ सु॒कृतो॑ नापि॒ दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒वि॒ता
द॑धातु॥९२॥

ब्रह्म॑णो योनि॒र५हंसः प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये दी॒क्षा यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षितस्तया॑ त्वा दी॒क्षया॑
दीक्षया॒म्योष॑धयो दी॒क्षा द्यौस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षता॒मप॑चिति॒श्चाक्षि॑ति॒रुत्तर॑स्मिन्गमेयं दि॒शः पादं॑
आदि॒त्यव॑तीं वर्तय॒ पञ्च॑ च॥

[७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रज्योति॑रजायत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॑
द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्दी॒षाऽवा॑शिष्टाः। ततो॑ नो॒
अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृ॒डा। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे॑।
यस्मा॑द्दी॒षा न्य॑षेदः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडा। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ
 प्रतितिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे
 लोके यजमानं हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शञ्चतुष्पदे।
 यस्माद्दीषाऽवैपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं
 कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडा। नमो रुद्राय मीढुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे।
 आशानान्त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ।
 इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य
 च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी
 अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानन्तमो
 विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्।
 सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ [८]

अनागसंस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे
 अस्त्वःशभूः। मित्रस्ते अस्त्वःशभूः। वरुणस्ते
 अस्त्वःशभूः। अपाक्षया ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य
 गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानाङ्गकुभः प्रयुतो नपातारः।

व॒ग्नुने॒न्द्रः॑ ह॒यत॑। घो॒षेणा॒मीवा॑ २ श्चातयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॑ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इन्द्रु॒रिन्द्र॑ इत्य॑वादिषुः।
ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वतः॑। आऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूत॑म॒सुष॑वुः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्
आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑।
वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपान॑श्च श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒
सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा
च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। शृ॒तोऽसि॑ शृ॒तं कृ॑तः। शृ॒ताय॑
त्वा शृ॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्व॑रुणं॒ यमा॒हुः। यम्मि॒त्रमा॒हुर्य॑मु॒
स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑
त्यदिन्द्रि॑यम्मह॒त्। मयि॑ दक्षो॒ मयि॑ क्रतुः। मयि॑ धायि
सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒ग्ध॒र्मो वि॑ भा॒तु मे॑। आकू॑त्या॒ मन॑सा
स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॑
दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा
सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः
परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतीरपि सचते स षोडशी।
एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शसिष हरी। य ऋत्वियः प्र ते
वन्वे। वनुषो हर्यतम्मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु
सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्षसङ्गिरः।
इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिम्माम्।
आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्रं एतम्।
तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु।
प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्।
अर्थेगा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानम्मे विन्द। नमो
रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति
तं हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना

चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके
अनृणाः स्याम। ये दैव्यानां उत पितृयाणां॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म।
शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमृद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्।
सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रं रजसो विमानः।
पुनाति देवानाम्भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा
संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो
विमानः। पुनाति देवानाम्भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो
महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत श्रीणीतां सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि
च॥

[९]

उदस्ताम्प्सीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन।
बृहन्तम्मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्।
वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा
दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय
च। अस्मास्वघ्निया यूयन्दधाथेन्द्रियं पयः। यस्तै द्रप्सो यस्तै

उद॒रूषः॥१०५॥

दैव्यः के॒तुर्विश्व॑म्भुवन॑मावि॒वेश। स नः पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै
स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑ य॒ज्ञोऽयमे॑तु। विश्वे॑ दे॒वा
म॒रुतः॑ सा॒मार्कः॑। आ॒प्रिय॑श्छन्दा॑ंसि नि॒विदो॑ यजू॑षि।
अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॑ज्ञियम्। प्र॒जाप॑तेर्वर्त॒निमनु॑ वर्त॒स्व।
अनु॑वी॒रैरनु॑ रा॒ध्याम॑ गोभिः। अ॒न्वश्चै॒रनु॑ सर्वै॒रु पु॑ष्टैः। अनु॑
प्र॒जया॑ऽन्विन्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒तिक्ष॑त्रे प्र॒ति॑तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे।
प्र॒त्यश्चै॑षु प्र॒ति॑तिष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति॑तिष्ठामि
भ॒व्यै। वि॒श्वम॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रि॒तम्। दि॒वे
च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॑थि॒व्यै चा॑क॒रन्न॑मः। अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्।
अ॒स्का॑नृ॒षभो॑ यु॒वागाः॑॥१०७॥

स्क॒न्नेमा॑ वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ ज॒नय॑तु।
अ॒स्का॒नज॑नि प्रा॒जनि॑। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृ॒षा। स्क॒न्नात्प्र॑
ज॒निषी॑महि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषा॑ प्र॒याजा॑
उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो वरु॑णराज॒भ्यः। अ॒ग्नि॒होतृ॑भ्यो
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या॑ नो दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अदितिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒
 स्त्रि॑धः। उ॒त त्या॑ दै॒व्या भि॑षजा॑। श॒न्न॑स्करतो अ॒श्विना॑।
 यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अप॒ स्त्रि॑धः। श॒म॒ग्रि॒र॒ग्निभि॑स्करत्।
 श॒न्न॑स्तपतु सूर्यः॑। शं वा॒तो वा॒त्वर॒पाः॥१०९॥

अप॒ स्त्रि॑धः। तदि॒त्प॒दं न वि॑चि॒केत वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः
 पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्ध॒द्भुव॑नस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न
 मृ॑तः स जी॒वात्। प्र॒त्य॑स्मै पिपी॑षते। वि॒श्वानि वि॒दुषे॑ भ॒रा।
 अ॒र॒ङ्ग॒माय॑ जग्म॑वे। अप॑श्चाद्व॒ध्वने॑ न॒रे। इ॒न्दुरि॒न्दुम॑वा॒गात्।
 इ॒न्दो॒रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इ॒न्द्रवि॒न्द्रपी॑तस्य॒ मधु॑मतः।
 उप॑हू॒तस्यो॑प॒हृतो॑ भक्षयामि॥११०॥

उ॒द॒र्ष इ॒न्द्रि॒येण॑ गा म॒तिर॑र॒पा अ॑गा॒त्रीणि॑ च॥—————[१०]

ब्र॒ह्म प्र॑ति॒ष्ठा म॑न॒सो ब्र॒ह्म वा॒चः। ब्र॒ह्म य॒ज्ञाना॑
 ह॒विषा॑माज्य॑स्य। अति॑रि॒क्त॒ङ्कर्म॑णो॒ यच्च॑ ही॒नम्। य॒ज्ञः
 प॒र्वाणि॑ प्र॒तिर॑न्नैति॒ कल्प॑यन्। स्वाहा॑कृ॒ताऽऽहु॑तिरेतु
 दे॒वान्। आ॒श्रा॒वित॑म॒त्याश्रा॑वितम्। वष॑ट्कृतम॒त्यनू॑क्तं च य॒ज्ञे।
 अति॑रि॒क्त॒ङ्कर्म॑णो॒ यच्च॑ ही॒नम्। य॒ज्ञः प॒र्वाणि॑ प्र॒तिर॑न्नैति
 क॒ल्प॑यन्। स्वाहा॑कृ॒ताऽऽहु॑तिरेतु दे॒वान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतन्देवहेडनम्। अरायो
 अस्मा९ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन।
 ततम्म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्टा धीतिरुचथाय
 शस्यते। अय९ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य
 समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयन्तमसस्परि। उदुत्यश्चित्रम्॥११२॥

इमम्मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।
 त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमञ्जीवेभ्यः परिधिन्दधामि।
 मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतजीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो
 मृत्युन्दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा।
 भेषजन्दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा
 दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो
 अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि
 मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।
 वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
 न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा

रुजासि। भूयिष्ठभाजो अर्धं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि
वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्ठद्वोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवांश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥———[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुश्चता। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्।
वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः
प्रमुश्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा
मुश्चतां हंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा
जामिशंसात्। ज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः।
अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि।
यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।

यद्धस्ताभ्याश्चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वृग्मुपजिघ्रमानः।
 दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि।
 अदीव्यनृणं यदहश्चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनैर्भ्यः।
 अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं
 पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया
 तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्।
 यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिमा। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
 यदाशसा निशसा यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अतिं
 क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थे। यत्र यन्ति
 सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतान्नु लोकम्। त्रिते
 देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा
 यदि किञ्चिदानुशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु। दुरिता यानि चकृमा कुरोतु
 मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
 ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु

शुन्धनीः। यदापो नक्तन्दुरितश्चराम। यद्वा दिवा नूतनं
यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमम्मे
वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनेनसंमष्टीवद्वा१ सति पराशसाऽऽनशैऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नस्त्रीणि च (यदेवा
देवा ऋतेन सजातशःसाद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेप यदन्तरिक्षं
यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदाप इमम्मे वरुण तत्त्वां यामि
त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥—————[१२]

यत्ते ग्राव्णां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता
परू१षि। तत्सन्धत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो
अधमित्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते
दुदुहुर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतान्तत्ते। निष्प्रायतान्देव सोम।
यत्ते त्वचम्बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि
त्मनो॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्।
अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य।
तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे।
नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्विर

आवृणानः। अनांगास्तनुवौ वावृधानः। आ नो रूपं बहत्तु
जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
तस्मै ते सोम नम इद्वषद्व। उप मा राजन्त्सुकृते ह्वयस्व।
सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्त अस्तु। जानीतान्नः
सङ्गमने पथीनाम्। एतज्जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था
विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्यते कृणुतादाविरस्मै।
अरिष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
अभूद्देवः संविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा
घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तैः॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यञ्च च॥ [१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
 श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
 तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
 विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा।
 पशूनाश्चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ।
 अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज
 इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः
 सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
 अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां
 पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियन्धाम्॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः।
 सोमस्य प्रियन्धाम्। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां
 पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियन्धाम्। विश्वेषां देवानां
 प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु
 पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः पि॒तृभ्यः स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः पि॒तृभ्यः स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः
पि॒तृभ्यः स्वाहा॑। दे॒वांस इ॒ह मा॑दयध्वम्। सो॒म्यांस इ॒ह
मा॑दयध्वम्। क॒व्यांस इ॒ह मा॑दयध्वम्। अ॒नन्तरि॑ताः पि॒तरः
सो॒म्याः सोम॑पी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न्न॒ आग॑न्। वै॒व॒स्व॒तो
नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं वन॑स्पते॒रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ र॒यिः। सच॑तान्नः शची॒पतिः॑। परं॑मृ॒त्यो
अनु॑ परे॒हि प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते
शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्।
इ॒दमू॑नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म। यद्गो॒जिद्धं॑ न॒जिदं॑ श्व॒जिद्य॑त्।
प॒र्णं वन॑स्पते॒रिव। अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ र॒यिः। सच॑तान्नः
शची॒पतिः॑॥१३०॥

वन॒स्पता॑वृ॒द्धो लो॒का द॑धिरे॒ तेजं॑ इन्द्रि॒यन्धामा॑शीमहीवा॒भिर्नः॑ शी॒यता॑ र॒यिरेकं॑ च॥-[१४]

सर्वान् यद्विष्ण॑णो॒न वि॒ वै याः पुर॑स्ता॒द्देवा॑ दे॒वेषु॑ परि॒स्तृणी॑त सक्षे॒दं यद॑स्य पा॒रेऽना॑ग॒स
उद॑स्ता॒मसी॒द्वह्मं॑ प्रति॒ष्ठा यद॑वा॒ यत्ते॒ ग्राव्ण॑णा॒ यद्वि॑दी॒क्षे चतु॑र्दश॥१४॥

सर्वा॒न्भूति॑मे॒व यामे॑वा॒प्स्वाहु॑तिं व्र॒ताना॑ प॒र्णव॑ल्कः सो॒म्याना॑म॒स्मिन्य॑ज्ञेऽग्ने॒ यो नो॒ ज्यो॒ग्जी॒वाः
पु॒रोर॑जाः प्र॒तैम॑हे ब्रह्मं॑ प्रति॒ष्ठा गा॒रुह॑प॒त्यस्त्रि॑ श॒दुत्तर॑श॒तम्॥१३०॥

सर्वा॒ञ्छची॒पतिः॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्यां यजते। इमाञ्जनताः सङ्गह्नीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेवाव
रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा
नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यानां देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
सुमावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ _____ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः सुमाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।

तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मोदनं पंचति। रेत एव तदधाति॥३॥
 चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
 भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।
 सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वारि आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
 दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।
 दिशामेव ज्योतींष्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
 ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
 रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष
 कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनमेध्यमा
 लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
 स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजाम्महर्त्विक्कम्।
 यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तदधाति।
 अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तत्सुवर्णं
 हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यन्ददाति। रेत एव
 तदधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।

रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अंभवत्थद् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाह। ब्रह्मन्नश्वम्मेध्यम्भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये
प्रतिप्रोच्याश्वम्मेध्यम्बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह।
यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते।
इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य
समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या ३ त्रयोदशारत्नी ३ रिति।
ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यत्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो
मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा

वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमं रत्नं
रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सः स्करोति। तादृगेव तत्। पूर्वं
आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति।
भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह।
यन्तारमेवैनं करोति। धर्तासीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।
सौऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा

त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनः स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनः समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथममित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥———[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः
पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः।
यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं
चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः पुरः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति।
श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यः हन्ति।
सैध्रकम्मुसलम्भवति॥१३॥

कर्मकर्मेवास्मै साधयति। पौःश्चलेयो हन्ति। पुःश्चल्वां
वै देवाः शुचन्यदधुः। शुचैवास्य शुचः हन्ति। पाप्मा
वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति।
अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः।
वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमव क्रामति। दक्षिणाऽप
प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो

भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुयौनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः।
 स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
 वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
 एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
 वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। अभ्य एवैनं चतसृभ्यो
 दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
 राज्येनैवास्मिन्क्षत्रन्दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
 ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्निष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।

बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेनं सूतग्रामणिभिः सह
होता। पश्चात्प्राङ्निष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बह्वजाविकायै। बहुव्रीहियवायै
बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपुरुषायै
रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा
वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति।
शतेनं क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा
तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा
उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति।
शतं शतम्भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिंतिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतिं
तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ _____ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यन्निक्तमनोलब्धमुत्सृजन्ति। यत्स्तोक्या अन्वाहं।

सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य
स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समंष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु
वा अहमंश्वमेधं संस्थापयामि। तेन ततः संस्थितेन
चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय
स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र
एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह।
अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं
जुहोति॥२३॥

मि॒त्राय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। मि॒त्रायै॑वैनं जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहे॑त्या॒ह। वरु॑णायै॑वैनं जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। दश॑दश स॒म्पादं॑ जुहोति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। प्र वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते। यः परा॑ची॒राहु॑तीर्जुहोति। पुनः॑ पुनर॒भ्याव॑र्त जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। ए॒ता५ ह वा॒व सौ॑ऽश्वमे॒धस्य॒ सऽस्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒५ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सऽस्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥ २४॥

अ॒भिजि॑त्यै वैश्वान॒रः संवि॑त्र ए॒वैनं॑ जुहोति वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं प्रोक्षा॒मीति॑ पुरस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। प्र॒जाप॑तिर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दो वी॒र्या॑वान्। अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं दधा॑ति। तस्मा॒दश्वः॑ पशूनामन्ना॒दो वी॒र्या॑वत्तमः। इन्द्रा॒ग्निभ्या॑न्त्वेति॑ दक्षिण॒तः। इन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मोजिष्ठौ बलि॑ष्ठौ। ओजं॑ ए॒वास्मि॑न्बलं दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशूनामोजिष्ठो बलि॑ष्ठः। वा॒यवे॑ त्वेति॑ प॒श्चात्। वा॒युर्वै दे॒वाना॑मा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः॥ २५॥

ज॒वमे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॒दश्वः॑ पशूनामा॒शुः सा॑रसा॒रित॑मः।

विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
पशूनान्त्विषिमान्हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
सुते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति
प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा
देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

यथा वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। एवं वा ए॒तद॑श्व॒स्य
स्क॒न्दति॑। यत्प्रोक्षि॑त॒मना॑ल॒ब्धमु॑त्सृजन्ति॑। यद॑श्वचरि॒तानि॑
जुहोति॑। स॒र्व॒हुत॑मे॒वैनं॑ करोत्यस्क॒न्दाय॑। अस्क॑न्न॒ः हि तत्।
यद्धु॑तस्य॒ स्क॒न्दति॑। ईङ्का॒राय॒ स्वाहे॑न कृ॒ताय॒ स्वाहे॑त्याह।
ए॒तानि॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। च॒रि॒तैरे॒वैन॒ः स॒म॑र्धयति॥२८॥

तदा॑हुः। अना॑हुतयो वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। नैता हो॑त॒व्या इति॑।
अथो॒ खल्वा॑हुः। हो॒त॒व्या ए॒व। अत्र॒ वावै॑वं वि॒द्वान॑श्वमे॒धः
स॒ऽस्था॑पयति। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जुहोति॑। तस्मा॑द्धो॒त॒व्या
इति॑। ब॒हि॒र्धा वा ए॑नमे॒तदा॑यत॒नाद॑धाति। भ्रातृ॑व्यमस्मै
जनयति॥२९॥

यस्या॑नायत॒नेऽन्य॑त्रा॒ग्नेराहु॑तीर्जुहोति॑। सा॒वि॒त्रि॒या इष्ट्याः॑
पु॒रस्ता॑त्स्विष्ट॒कृतः॑। आ॒ह॒व॒नीयेऽश्व॑चरि॒तानि॑ जुहोति॑।
आ॒य॒त॒न ए॒वास्याहु॑तीर्जुहोति॑। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
तदा॑हुः। य॒ज्ञ॒मुखे॑य॒ज्ञ॒मुखे॑ हो॒त॒व्याः। य॒ज्ञस्य॒ कृत्यैः॑ सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्यानु॑ख्या॒त्या इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः॥३०॥

यद्य॑ज्ञ॒मुखे॑य॒ज्ञ॒मुखे॑ जुहुयात्। प॒शुभि॑र्यज॒मानं॑ व्य॑र्धयेत्।
अव॑ सु॒व॒र्गा॒ल्लो॒कात्प॑द्येत। पापी॑यान्त्स्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व

होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभिर्व्य॑र्धयति। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं
ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशत॑मश्व॒रूपाणि॑
जुहोति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशद॑क्षरा॒ जग॑ती। जाग॒तोऽश्वः
प्राजा॑प॒त्यः समृ॑द्ध्यै। ए॒कम॑तिरि॒क्तं जुहोति। तस्मा॑दे॒कः
प्र॒जास्व॑र्धुकः॥ ३१॥

अ॒र्धय॑ति ज॒नय॑ति ख॒त्वाहु॑र्जगती त्रीणि॑ च॥ [८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ
पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑ परि॑ददाति। अश्वो॑ऽसि ह॒योऽसी॒त्याह॑।
शा॒स्त्ये॒वैन॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते। अ॒त्योऽसी॒त्याह॑।
तस्मा॑दश्वः॒ सर्वा॑न्प॒शून्त्ये॑ति। तस्मा॑दश्वः॒ सर्वे॑षां प॒शूना॑
श्रेष्ठं॑ गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः॑ श्रेष्ठं॑मा॒प्नोति॑। य ए॒वं वेद॑। नरो॑ऽस्य॒र्वाऽसि॑
स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसी॒त्याह॑। रू॒पमे॒वास्ये॑तन्महि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे।
ययु॑र्नामा॒सीत्या॑ह। ए॒तद्वा अश्व॑स्य प्रि॒यन्ना॑म॒धेयम्॑।
प्रि॒येणै॒वैन॑न्नाम॒धेये॑ना॒भि व॑दति। तस्मा॑द॒प्यामि॒त्रौ स॒ङ्गत्य॑।
नाम॒ना चे॒द्धये॑ते। मि॒त्रमे॒व भ॑वतः॥ ३३॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प॒त्वाऽन्वि॒हीत्या॑ह। आ॒दि॒त्याने॒वैनं॑ गमयति।

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ स्वाहेन्द्रा॑ग्निभ्या॒मिति॑ पूर्॒वहो॑मां जु॒होति॑। पूर्॒व
 ए॒व द्विष॑न्त॒म्रातृ॑व्य॒मिति॑ क्रा॒मति॑। भूर॑सि भु॒वे त्वा॒ भव्या॑य
 त्वा भविष्य॒ते त्वेत्यु॑त्सृ॒जति॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वा आ॑शा॒पाला॑ ए॒तं
 दे॒वेभ्यो॑ऽश्व॒म्मेधा॑य प्रोक्षि॑तङ्गोपा॒यतेत्या॑ह। श॒तं वै त॒ल्प्या
 राज॑पु॒त्रा दे॒वा आ॑शा॒पालाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ परि॑ द॒दाति॑। ई॒श्वरो
 वा अ॒श्वः प्र॑मु॒क्तः परा॑ परा॒वत॑ङ्गन्तोः। इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह
 वि॒धृतिः॑ स्वाहे॒ह र॑न्तिः स्वाहे॒ह र॑म॒तिः स्वाहे॑ति चत॒सृषु॑ प॒त्सु
 जु॒होति॑॥३४॥

ए॒ता वा अ॒श्वस्य॑ बन्ध॑नम्। ताभि॑रे॒वैन॑म्बध्रा॒ति। तस्मा॑द॒श्वः
 प्र॑मु॒क्तो बन्ध॑न॒मा ग॑च्छ॒ति। तस्मा॑द॒श्वः प्र॑मु॒क्तो बन्ध॑नं न
 ज॑हाति। रा॒ष्ट्रं वा अ॑श्वमे॒धः। रा॒ष्ट्रे ख॒लु वा ए॒ते व्या॑यच्छन्ते।
 येऽश्व॒म्मेध्य॑ र॒क्षन्ति॑। तेषां॒ य उ॒दृचं॑ गच्छ॑न्ति। रा॒ष्ट्रादे॒व ते
 रा॒ष्ट्रं ग॑च्छन्ति। अथ॒ य उ॒दृचं॑ न गच्छ॑न्ति॥३५॥

रा॒ष्ट्रादे॒व ते व्य॑वच्छि॒द्यन्ते॑। परा॒ वा ए॒ष सि॑च्यते।
 योऽब॒लौऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। यद॒मित्रा॑ अ॒श्वं वि॒न्देर॑न्।
 ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। च॒तुः श॒ता र॑क्षन्ति। य॒ज्ञस्या॑घा॒ताय॑।
 अथा॒न्यमा॒नीय॑ प्रोक्षे॑युः। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पत्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत।
तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा
दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥ ३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति।
अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति।
चत्वार्योद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥ ३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैष्व क्षत्रम्। सा श्रीः।
तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥ ३९॥

त्रिंशतमोद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां

लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मात्प्रा॒णाः
क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ताहं॑ प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः
प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्धे॑।
पू॒र्णाहु॑तिमु॒त्त॒मां जु॑होति। सर्व॑ वै पू॒र्णाहु॑तिः। सर्व॑मे॒वाप्नो॑ति।
अथो॑ इ॒यं वै पू॒र्णाहु॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥४१॥

रुन्धे प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्ध॑ उच्यते क्रा॑मन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिरश्वमेधम॑सृजत। त॑ सृष्टं न किञ्चनोद॑यच्छत्। तं
वैश्व॑दे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्। यद्वैश्व॑दे॒वानि जु॑होति। य॒ज्ञस्यो॑द्य॒त्यै।
स्वाहाऽऽधि॑मा॒धी॒ताय॑ स्वाहा॑। स्वाहाऽधी॑तं॒ मन॑से॒ स्वाहा॑।
स्वाहा॑ मनः॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। काय॑ स्वाहा॑ कस्मै॑
स्वाहा॑ कत॑मस्मै॑ स्वाहेति॑ प्रा॒जाप॑त्ये॒ मुख्ये॑ भवतः।
प्र॒जाप॑तिमु॒खाभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्य॑च्छते॥४२॥

अदि॑त्यै॒ स्वाहाऽदि॑त्यै॒ मह्यै॑ स्वाहाऽदि॑त्यै॒ सुमृ॑डी॒कायै॑
स्वाहे॑त्याह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑योद्य॑च्छते।
सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै॒ बृह॑त्यै॒ स्वाहा॑ सर॑स्वत्यै॒ पाव॑कायै॑
स्वाहे॑त्याह। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैन॑मुद्य॑च्छते। पू॒ष्णे स्वाहा॑

पूष्णे प्रप॒थ्याय॑ स्वाहा॑ पूष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒शवो॑
 वै पू॒षा। प॒शुभि॑रे॒वैन॑मुद्यच्छते। त्वष्ट्रे॑ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ तुरी॒पाय॑
 स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ पुरु॒रूपाय॑ स्वाहेत्या॑ह। त्वष्टा॒ वै प॑शूनां
 मि॒थुना॑नां॑ रू॒पकृ॑त्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। अथो
 रू॒पैरे॒वैन॑मुद्यच्छते। विष्णा॑वे स्वाहा॒ विष्णा॑वे नि॒खुर्य॑पाय॒
 स्वाहा॒ विष्णा॑वे नि॒भूय॑पाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
 य॒ज्ञायै॑वैन॑मुद्यच्छते। पूर्णा॒हुति॑मु॒त्तमां॑ जु॒होति॑। प्रत्यु॒त्त॑ब्ध्यै
 स॒य॒त्वाय॑॥ ४३॥

यच्छते पुरु॒रूपाय॑ स्वाहेत्या॑हाष्टौ च॥ [११]

सा॒वि॒त्रम॑ष्टाक॒पालं॑ प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रं
 प्रा॒तः स॒व॒नम्। प्रा॒तः स॒व॒नादे॒वैनं॑ गा॒य॒त्रियाश्छ॑न्द॒सोऽधि॑
 निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रा॒तः स॒व॒नमे॒व तेना॑प्रोति। गा॒य॒त्रीं छ॑न्दः।
 स॒वि॒त्रे प्र॑स॒वि॒त्र एका॑दशक॒पालं॑ म॒ध्यन्दि॑ने। एका॑दशाक्षरा
 त्रि॒ष्टुप्। त्रै॒ष्टुभं॑ मा॒ध्यं दि॒नं स॒व॒नम्। मा॒ध्यं दि॒नादे॒वैनं॑
 स॒व॒नात्रि॑ष्टुभश्छ॑न्द॒सोऽधि॑ निर्मि॑मीते॥ ४४॥

अथो मा॒ध्यं दि॒नमे॒व स॒व॒नं तेना॑प्रोति। त्रि॒ष्टुभं॑ छ॑न्दः। स॒वि॒त्र
 आ॑स॒वि॒त्रे द्वा॑दशक॒पालम॑परा॒ह्णे। द्वा॑दशाक्षरा॒ जग॑ती। जा॒ग॒तं

तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि
निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाप्रोति। जगतीं छन्दः।
ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः
स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति
चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरैवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यंजायत।
आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह।
राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरंजायत।
वोढाऽनुङ्घानित्याह॥४७॥

अ॒न॒डु॒ह्ये॒व वी॒र्यं दधा॑ति। तस्मा॑त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ङ्घ्रान॑जायत।
 आ॒शुः स॒त्तिरि॒त्याह॑। अ॒श्व ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒राऽऽशु॑र॒श्वे
 पु॒रन्धि॒र्योषे॑त्याह॑। यो॒षित्ये॒व रू॒पं द॑धाति। तस्मा॑त्स्त्री यु॒वतिः
 प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्टा इ॒त्याह॑। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू
 र॑थे॒ष्टा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। स॒भेयो॑ यु॒वेत्या॑ह॑। यो वै पू॒र्वव॑य॒सी।
 स स॒भेयो॑ यु॒वा। तस्मा॑द्यु॒वा पु॒मा॑न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य
 यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह॑। आ ह॒ वै तत्र॑ यज॑मानस्य
 वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः
 पु॒र्जन्यो॑ व॒र्षत्वि॒त्याह॑। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ पु॒र्जन्यो॑
 व॒र्षति॑। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः
 प॒च्यन्ता॑मित्या॑ह॑। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः प॒च्यन्ते॑। यत्रै॒तेन॑
 य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। यो॒ग॒क्षे॒मो नः॑ क॒ल्पता॑मित्या॑ह॑। क॒ल्प॑ते ह॒ वै
 तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ यो॒ग॒क्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒न॒ङ्घ्रानि॒त्याह॑ जायते व॒र्षति॑ स॒प्त च॑॥ _____ [१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्म॒न्न॑श्चमे॒धम॑धत्त।
 तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद॑श्चमे॒धः। अ॒प्ये॒व

नोत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्।
तैर्वै स देवानंप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा
एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव
तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।

यत्सक्तवः। यत्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
 एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
 सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
 प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
 समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
 सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
 विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकेर्जुहोति कर्मबैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति
 चत्वारि च (अन्नहोमानाज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकेर्लाजैः कर्मबैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः
 प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
 स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै
 स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा
 आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत

ए॒वास्यं प्रा॒णं द॑धाति। अ॒न्न॒हो॒माञ्जु॑होति। शरी॑रवदे॒वाव॑
रुन्धे। व्य॒त्यासं जु॑होति। उ॒भय॑स्याव॑रुद्धौ। नक्तं जुहोति।
रक्ष॑साम॒प॒हत्यै। आ॒ज्ये॒नान्त॑तो जु॑होति॥५७॥

प्रा॒णो वा आ॒ज्यम्। उ॒भय॑त ए॒वास्यं प्रा॒णं द॑धाति।
पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्ठाच्च। ए॒कस्मै॒ स्वा॒हेत्या॑ह। अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। द्वा॒भ्या॒ऽस्वा॒हेत्या॑ह। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च। श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑म॒व रु॑न्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। स॒र्वस्मै॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
अ॒प॒रि॒मित॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥५८॥

ए॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्य॒प॒हन्त्यन्त॑तो जु॑होति श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह सप्त च॥—————[१५]

प्र॒जाप॑तिं वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑त॒ इति॑।
अथो॑ आहुः। स॒र्वाणि॑ भू॒तानी॑ति। ए॒कस्मै॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒कः। तमे॒वाप्रो॑ति। ए॒कस्मै॒ स्वा॒हा द्वा॒भ्या॒ऽस्वा॒हेत्य॑भि॒पूर्व॑माहु॒तीर्जु॑होति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
ए॒को॒त्तरं॑ जु॑होति॥५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। सन्त॑तं जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायुर्वै॑ पु॒रुषः॑
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॒रे॒व वी॒र्य॑मव॑रुन्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह।
आ॒युर्वै॑ स॒हस्र॑म्। आ॒यु॒रे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑
नि॒युता॑य॒ स्वाहा॑ प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान॑व॒ रुन्धे॑। अ॒र्बुदा॑य॒
स्वाहेत्या॑ह। वा॒ग्वा अ॒र्बुद॑म्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॒र्बुदा॑य॒
स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्न्य॑र्बुदम्। वा॒च ए॒व
भू॒मान॑म॒व॑ रुन्धे। स॒मुद्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मुद्र॑मे॒वाप्रो॑ति। म॒ध्याय॑ स्वाहेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाप्रो॑ति।
अन्ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाप्रो॑ति। प॒रा॒र्धाय॑ स्वाहेत्या॑ह।
प॒रा॒र्धमे॒वाप्रो॑ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठै॒ स्वाहेत्या॑ह।
रात्रि॑र्वा उ॒षाः। अ॒ह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑रुन्धे। अथो॑
अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। ता यदु॒भयी॑र्दि॒वा वा॒ नक्तं॑
वा जुहु॑यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ठै॒
स्वाहो॑दे॒ष्यते॒ स्वाहो॑द्य॒ते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति। उ॒दि॒ताय॑
स्वाहा॑ सु॒व॒र्गाय॑ स्वाहा॑ लो॒काय॑ स्वाहेत्यु॒दिते॑ जुहोति।

अ॒हो॒रा॒त्रयो॒रव्य॑तिमोहाय॥६२॥

एको॒त्तरं जु॑होति प्र॒युता॑य॒ स्वाहे॒त्याह॑ समु॒द्राय॒ स्वाहे॒त्याहा॑हव्युष्टिः सप्त च॥—[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑
लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आ॒य॑नाय॒ स्वाहा॑ प्रा॒य॑णाय॒
स्वाहे॒त्युद्वा॑वाञ्जुहोति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्न॒ सुव॑र्गं लो॒कं
ग॑मयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ सोमा॑य॒ स्वाहे॒ति॑ पू॒र्वहो॑माञ्जुहोति।
पू॒र्व ए॒व द्वि॑षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृथि॒व्यै
स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॑ सोमा॑य॒ स्वाहे॒ति॑ पू॒र्वदी॑क्षा जुहोति। पू॒र्व ए॒व द्वि॑षन्तं॒
भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहे॒त्येक॑वि॒ंशिनीं॑ दी॒क्षां
जु॑होति। ए॒क॑वि॒ंशति॑र्वै दे॒वलो॑काः। द्वा॒द॒श मा॒साः
प॒ञ्च॒त॒र्वः। त्रयं॑ इ॒मे लो॑काः। अ॒सावा॑दित्य ए॒क॑वि॒ंशः। ए॒ष
सु॒व॒र्गो लो॑कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॑
कर्म॑णेत्यु॒दीक्षा॑ जुहोति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहे॒ति॑ जुहोत्यन॑न्तरि॒त्यै॥६४॥

अ॒र्वा॒ङ्य॒ज्ञः स॒ङ्गाम॑त्वित्याप्ती॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑प्त्यै॥

भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य
 पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य
 लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति।
 सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहेति
 समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं
 भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६५॥

दद्ध्यः स्वाहा हनूभ्याः५ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै
 पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति।
 अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि
 जुहोति। रूपैरेवैनः५ समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा
 मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः।
 पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव
 रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्य
 मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा
 अपाव्याः। प्राणानेवाव रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाद्ध्यः
 स्वाहेत्यपाः५ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा

आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तद्वं
रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायत एकं
च॥

[१७]

अम्भाःसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाःसि। तस्य
वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाःसि जुहोति।
इममेव लोकमव रुन्धे। वसूनां सायुज्यं गच्छति।
अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभाःसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै
नभाःसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाःसि जुहोति।
अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणां सायुज्यं गच्छति। वायुं
ज्योतिरव रुन्धे। महाःसि जुहोति। असौ वै लोको
महाःसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाःसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्यानां
सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो
वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो
अभि वातून्ना इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्धौ।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति।

सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रतितिष्ठति।

सर्वस्याप्त्यै॑। सर्वस्यावरुद्धौ॑। यदक्रन्दः॑ प्रथमं॑ जायमानु॑
 इत्यश्वस्तोमीयं॑ जुहोति। सर्वस्याप्त्यै॑। सर्वस्य॑ जित्यै॑।
 सर्वमेव॑ तेनाप्रोति। सर्वं॑ जयति। योऽश्वमेधेन॑ यजते॥ ७३॥
 य उ चैनमेवं॑ वेद। यज्ञं॑ रक्षांस्यजिघांसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तं॑ होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं॑ होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो॑ रक्षांस्यपहन्ति। उषसे॑ स्वाहा व्युष्ट्यै॑
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्ट्यै॑॥ ७४॥

वै नभांसि॑ सूर्यो ज्योतिः॑ सन्तत्यै॑ समष्ट्यै॑ भूतं॑ यजते॑ नवं च॥—————[१८]

एकयूपो॑ वैकादशिनीं॑ वा। अन्येषां॑ यज्ञानां॑ यूपा भवन्ति।
 एकविंशिन्यश्वमेधस्य॑। सुवर्गस्य॑ लोकस्याभिजित्यै॑।
 बैल्वो॑ वा खादिरो॑ वा पालाशो॑ वा। अन्येषां॑ यज्ञक्रतूनां॑
 यूपा भवन्ति। राङ्गदालु॑ एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य॑।
 सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्ट्यै॑। नान्येषां॑ पशूनां॑ तैर्जन्या
 अवद्यन्ति॑। अवद्यन्त्यश्वस्य॑॥ ७५॥

पाप्मा॑ वै तैजनी॑। पाप्मनोऽपहत्यै॑। पूक्षशाखायामन्येषां॑
 पशूनामवद्यन्ति॑। वेतसशाखायामश्वस्य॑। अप्सु यौनिर्वा॑

अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनाववं द्यति।
 यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।
 पशूनां व्यावृत्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्रारण्यान्त्सृजन्ति।
 पाप्मनोऽपहत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै।
 पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ।
 भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
 तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते।
 एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय
 इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति।
 अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।

दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति।
पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यश्चौ दधाति। अश्वं तूपरं
गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै।
आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति।
सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय
स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः।
संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तस्मादश्वमेधयाजी जरसां विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

ए॒क॒वि॒ंशो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑। ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपाः॑।
 यथा॒ वा अ॒श्वो॑ व॒र्ष॒भा वा॒ वृषा॑णः स॒ंस्फुरे॑रन्। ए॒वमे॑व
 तत्स्तो॒माः स॒ंस्फुर॑न्ते। यदे॒क॒वि॒ंशाः॑। ते यत्स॑मृच्छे॒रन्।
 ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒द॒श ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒द॒शः
 स्तोमः॑॥८२॥

एका॑द॒श यू॒पाः। यद्द्वा॑द॒शो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। द्वा॑द॒श मा॒साः
 संव॑त्स॒रः। संव॑त्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑म॒व रु॒न्धे। यद्द॒श यू॒पा
 भ॒व॑न्ति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒व
 रु॒न्धे। य ए॑का॒द॒शः। स्तनं॑ ए॒वास्यै॒ सः॥८३॥

दु॒ह ए॒वैनां॑ तेन॑। तदा॑हुः। यद्द्वा॑द॒शो॑ऽग्निः स्या॒द्द्वा॑द॒शः
 स्तोम॑ ए॒का॒द॒श यू॒पाः। यथा॒ स्थू॒रि॒णा या॒यात्। ता॒दृ॒क्तत्।
 ए॒क॒वि॒ंश ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑।
 ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपाः॑। यथा॒ प्र॒ष्टि॑भिर्या॒ति। ता॒दृ॒गे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॑ वेद॑। क॒कुद्ध॑ रा॒ज्ञा
 भ॒व॑ति। ए॒क॒वि॒ंशो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑।
 ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपाः॑। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
 वेद॑। क॒कुद्ध॑ रा॒ज्ञा भ॒व॑ति। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्री॒णि शी॒र्षाणि॑

वेदं। शिरो ह राज्ञा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति।
 एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे
 त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञा भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञा भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः
 प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो बहिष्पवमानं
 सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं
 लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद।
 यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्।
 तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा
 नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा
 रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः।
 हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं वा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो
 यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो
 मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्राजापतिरुद्गीथः।

उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति।
 हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो
 दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव
 यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारिं च॥—————[२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वं पशून्नियुञ्जन्ति।
 यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ
 आलभते। सेनामुखमेव तत्संश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
 भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं
 कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै
 पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्।
 ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
 तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयो कृष्णग्रीवो बाहुवोः।
 बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ
 सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं

ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे।
 ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः
 पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
 पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उत्सेधमेव तं
 कुरुते। तस्मादुत्सेधम्भुये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं
 विभूरंह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवैभ्यः
 प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरश्वनामान्यम्भांस्येकयूपो राज्ञुदालमेकविंशो
 देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्ग्रहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सिताय
 प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं एकंनवतिः॥११॥

साङ्ग्रहण्या संश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
 तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाष्टादशिभिरवारुन्ध
 यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे।
 संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
 पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
 तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति।
 इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवन्वालेभ्यन्ते
 सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
 पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ
 स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
 अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
 यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
 अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।

अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥
 यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनवरुन्धे।
 यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
 भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतं
 हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
 सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
 ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
 आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत् च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
 एतानुभयांन्पशूनं पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
 तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्धे। ग्राम्यैरेव पशुभिरेमं
 लोकमवारुन्धे। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
 इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुन्तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
 इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
 संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव

आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे।
वि वा एष प्रजयां पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्के।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
यदेत ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्।
तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवरुन्धे। एकादश दशतु
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः।
पशून्नेवारुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः
पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।
तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः
पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥—————[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते।
अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभन्ते। इममेव

तैर्लो॒कमव॑रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुन्तैः। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते।
 गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्व॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रवरु॑द्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भ
 गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्व॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॑स्यावरुद्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भ
 गा॒म्याऽश्वा॑र॒ण्याऽश्व॑। उ॒भये॑षां प॒शूनाम॑वरुद्धौ। त्रय॑स्त्रयो
 भव॑न्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
 वद॑न्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नीभ्यो॑
 दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्ये॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। अ॒स्मिन्ने॒व
 तल्लो॒के का॒मा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः।
 त्र्या॒णान्त्र्या॒णां स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॒वृतो॒ वै दे॒वाः।
 त्र्या॒वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑
 कृ॒त्यै। पर्य॑ग्निकृताना॒र॒ण्यानुत्सृ॑ज॒न्त्यहि॑सायै॥११॥

अवरुद्धा उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते स॒त्यादहि॑सायै॥ [३]

यु॒ञ्जन्ति॑ ब्र॒ध्नमि॒त्याह॑। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो ब्र॒ध्नः।
 आ॒दि॒त्यमे॒वास्मै॑ युनक्ति। अ॒रुषमि॒त्याह॑। अ॒ग्निर्वा अ॑रु॒षः।
 अ॒ग्निमे॒वास्मै॑ युनक्ति। च॒रन्त॑मि॒त्याह॑। वा॒युर्वै च॑रन्।
 वा॒युमे॒वास्मै॑ युनक्ति। परि॑त॒स्थुष॑ इ॒त्याह॑॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्
यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रो॑चना
दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्ये॑त्या॒ह।
का॒मा॒ने॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॑ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इ॒मे वै हरी॑
विप॑क्षसा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शो॒णा धृ॒ष्णू नृ॒वाह॑सेत्या॒ह। अ॒हो॒रा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा।
अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वास्मै॑ युनक्ति। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ युनक्ति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। के॒तुं कृ॑ण्वन्न॒केत॑व॒ इति॑ ध्व॒जं
प्रति॑मु॒ञ्चति॑। यश॑ ए॒वैन॑ꣳ रा॒ज्ञाङ्ग॑मयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒
प्रती॑क॒मित्या॑ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। ये ते प॒न्था॑नः स॒वितः
पू॒र्व्यास॑ इत्य॑ध्व॒र्युर्य॑ज॒मानं॑ वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॑ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॑पाकृ॒तोऽन्य॑त्र
वे॒द्या ए॑ति। ए॒तꣳस्तो॑त॒रेते॑न॒ प॒था पु॑न॒रश्व॑माव॒र्तया॑सि न
इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तो॑ता॒। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द॒धात्या॑वृ॒त्त्यै।
यथा॑ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तद॑श्व॒स्य
स्क॒न्दति॑। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि शी॒यन्ते॑। यद्वा॒लेषु॑
का॒चाना॑व॒यन्ति॑। लोमा॑न्ये॒वास्य॑ तत्स॒म्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो
 वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति। भूरिति
 महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती। एषां
 लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै
 हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रम्भवन्ति।
 सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
 अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति।
 योऽश्वमेधेन यजते। वसंवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति
 महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री।
 तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा
 आज्यम्। इन्द्रियत्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे।
 आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो
 वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे।
 पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्धति। नास्मात्तेज इन्द्रियं
 पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी (३) ज्छाची (३)

न यशोम॑माँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वा॑योपा॒हरन्ति।
 प्र॒जामे॒वान्नादीं॑ कुर्वते। ए॒तद्दे॒वा अन्न॑मत्तै॒तदन्न॑मद्धि
 प्रजाप॑त॒ इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्य॑न्दधते। यदि॒ नाव॑जिघ्रे॑त्।
 अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒दित्य॑व॒घ्राप॑येत्। अव॑ है॒व जि॑घ्रति।
 आक्रान्॑ वा॒जी क्रमै॑रत्य॒क्रमी॑द्वा॒जी द्यौस्ते॑ पृ॒ष्ठं पृ॑थि॒वी
 स॒धस्थ॑मित्य॒श्वम॑नु॒मन्त्र॑यते। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै।
 समि॑द्धो अ॒ञ्जन्कृ॑द॒रं मती॑नामित्य॒श्वस्या॑प्रि॒यो भव॑न्ति
 सरू॒प॒त्याय॑॥१९॥

परित॑स्थुष॒ इत्या॑हेमे ए॒वास्मै॑ युनक्त्य॒भिजि॑त्यै भरन्त्य॒श्वमे॑धो रुन्धे रू॒पञ्जि॑घ्रति त्रीणि॑ च॥[४]

तेज॑सा॒ वा ए॒ष ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ व्यृ॒द्ध्यते। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते।
 होता॑ च ब्र॒ह्मा च॑ ब्र॒ह्मोद्य॑ वदतः। तेज॑सा चै॒वैनं॑ ब्रह्मवर्च॒सेनं॑
 च॒ सम॑र्धयतः। द॒क्षिण॑तो ब्र॒ह्मा भ॑वति। द॒क्षिण॑तआ॒यत॑नो॒ वै
 ब्र॒ह्मा। बा॒र॒ह॒स्प॒त्यो वै ब्र॒ह्मा। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्य॑ दक्षिण॑तो
 द॑धाति। तस्मा॒द्वक्षि॑णोऽर्धो॑ ब्रह्मवर्च॒सित॑रः। उ॒त्तर॑तो होता॑
 भवति॥२०॥

उ॒त्तर॑तआ॒यत॑नो॒ वै होता॑। आ॒ग्ने॒यो वै होता॑। तेजो॒ वा अ॒ग्निः।
 तेज॑ ए॒वा॒स्यो॒त्तर॑तो द॑धाति। तस्मा॒दुत्त॑रोऽर्ध॑स्तेज॒स्वित॑रः।

यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव
तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्ति
द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो
वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
रात्रिवै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिले
श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य
एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्ञायते
पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे।
किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनम्महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति।
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः
पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि

वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥ २४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याहु सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि
च॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति।
प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति।
अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियन्त्वा प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे वसो
ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धुवते॥ २५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्त्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्धुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥ २६॥

ये यज्ञे धुवनन्तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे

काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके
सम्प्रोर्णार्थामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा
त्वमंजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य
रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा
रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा
छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

हुवते क्रामन्त्यूर्णार्थामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन
यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः।
श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं

वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह।
श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवावरुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य
शीतो वातः। क्षेममेवावरुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै
हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजां पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रनाभिषि
इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः।
विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आहलमिति
सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतङ्गभे पस
इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।
माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता।
आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै
वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवावरुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गर्भे मुष्टिमंतः सयदित्याह। विड्वै गर्भः।
राष्ट्रमुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।

अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं वदन्ति।
 द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिष॒मिति॑ सुरभि॒मती॑मृचं वदन्ति। प्रा॒णा
 वै सु॒र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वात्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
 आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्भिर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑
 दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य॒ मध्यं॑ पु॒ष्यति॑ गर्भो॒ रुन्धे॑ दधते च॒त्वारि॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
 सम्भ॑वितु॒न्नाश॑करोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्रव॑दित्सः। यो मे॒तः पुनः॑
 स॒म्भर॑दिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम॑भरन्। ततो॒ वै त
 आ॑र्ध्व॒वन्। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑।
 पु॒रुष॑मा॒ल॑भते॥३५॥

वैरा॒जो वै पु॒रुषः॑। वि॒राज॑मे॒वा॒ल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै
 वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अश्व॑मा॒ल॑भते। प्रा॒जाप॑त्यो वा
 अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिमे॒वा॒ल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा॑ ए॒क॑श॒फम्।
 श्रिय॑मे॒वाव॑रुन्धे। गा॒मा॒ल॑भते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः॑। य॒ज्ञमे॒वा॒ल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः।
 अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। अ॒जा॒वी आ॒ल॑भते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भू॒मा।

पुष्टिमेवावरुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषश्चारण्याः श्रोत्सृजन्त्यहिः सारं
 उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः।
 तैऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता भवन्ति। नैनन्दद्भुवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा
 अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन
 यजते। य उ चैनमेवं वेद॥ ३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्।
 एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां
 ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः
 पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव
 आलभ्यन्ते॥ ३८॥

उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
 अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
 यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्रव्या इति।
 गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥ ३९॥

तेनैवोभया॑न्प॒शून्वरु॑न्धे। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति। अन॑भिजितस्या॒भि
सौरी॑र्नव॑ श्वेता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या भ॑वन्ति। अ॒न्तत ए॒व
ब्र॒ह्मव॑र्च॒समव॑रुन्धे। सोमा॑य स्व॒राज्ञेऽनो॑वा॒हाव॑न॒द्वाहा॑विति
द्वि॒न्दिनः॑ प॒शूनाल॑भते। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा
ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। छु॒गल॑ङ्क॒ल्माष॑ङ्कि॒दीवि॑
वि॒दीग॑यमिति॒ त्वाष्ट्रा॑न्प॒शूना ल॑भते। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॑ः
सम॑र्धयति। ऋ॒तुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।
पि॒शङ्गा॒स्रयो॑ वास॒न्ता इत्य॑तुप॒शूनाल॑भते। ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मान॑ः
सम॑र्धयति। आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒
यज॑ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता उत्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥४०॥

ल॒भ्यन्ते ल॒भते॒ त्वाष्ट्रा॑न्प॒शूनाल॑भतेऽष्टौ च॥ _____ [९]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ महान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒माना॑वपश्यत्। ताव॑गृ॒हीत। ततो॒ वै स महान॑न्नादोऽभवत्।
यः का॒मये॑त॒ महान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानौ
गृ॒हीत। महाने॒वान्नादो॑ भ॑वति। य॒ज॒मान॑दे॒वत्या॑ वै व॒पा।
राजा॑ म॒हिमा॑। यद्व॒पाम्म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति। यज॑मानमे॒व
रा॒ज्येनो॑भ॒यतः॑ परि॒गृह्णा॑ति। पु॒रस्ता॑त्स्वाहा॒कारा वा अ॒न्ये
दे॒वाः। उ॒परि॑ष्ठात्स्वाहा॒कारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑ ए॒व

मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वृषाम्महिम्नोभूयतः परियजति।
तानेवोभयान्प्रीणाति॥ ४१॥

परियजति षट्॥ _____ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
समदन्दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्याम्मुण्डूकां जम्भ्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसृज्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव
देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः
समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति
पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः
स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धारामहे।
अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥ ४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन

प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वै गोमृ॒गः। रु॒द्रोऽग्निः
स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑।
न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑मन्यते॥४४॥

अ॒श्वश॑फेनं द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वा एक॑शफम्।
रु॒द्रोऽग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्तर्द॑धाति। अथो॒
यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑मन्यते। अ॒यस्म॑र्येन
कम॑ण्डलु॒ना तृतीया॑म्। आहु॑तिं जुहोत्याया॒स्यो वै प्र॒जाः।
रु॒द्रोऽग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प्र॒जा अ॒न्तर्द॑धाति। अथो॒
यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प्र॒जा अ॒भि॑मन्यते॥४५॥

द॒धात्य॑र्भवन्मन्यते प्र॒जा अ॒न्तर्द॑धाति द्वे चं ॥ ————— [११]

अ॒श्वस्य॑ वा आल॑ब्धस्य मेध॒ उद॑क्रामत्। तद॑श्वस्तो॒मीय॑मभवत्।
यद॑श्वस्तो॒मीयं जुहोति॑। समे॑धमे॒वैन॒माल॑भते। आज्ये॑न
जुहोति। मेधो॒ वा आज्य॑म्। मेधो॑ऽश्वस्तो॒मीय॑म्।
मेधे॑नै॒वास्मि॒न्मेधं॑ दधाति। ष॒द्विंश॑तं जुहोति। ष॒द्विंश॑दक्षरा
बृ॒हती॑॥४६॥

बा॒र्हताः॑ प॒शवः॑। सा प॑शूनाम्मात्रा॑। प॒शूने॒व मा॒त्रया॑
सम॑र्धयति। ता॒यद्भूय॑सीर्वा कनी॑यसीर्वा जुहु॒यात्।

प॒शून्मात्र॑या व्य॒र्धयेत्। ष॒द्विंश॑तं जुहोति। ष॒द्विंश॑दक्षरा
बृ॒हती। बा॒र्हताः प॒शवः॑। सा प॑शूनाम्मात्रा॑। प॒शूने॒व मा॒त्रया॒
सम॑र्धयति॥४७॥

अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ः हु॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति। द्वि॒पाद्वै पु॒रुषो॒
द्विप्र॑तिष्ठः। तदे॒नं प्र॒तिष्ठ॑या सम॑र्धयति। तदाहुः। अ॒श्व॒स्तो॒मीयं
पूर्व॑ः होत॒व्याँ (३) न्द्वि॒पदाँ (३) इति॑। अ॒श्वो वा
अ॒श्व॒स्तो॒मीयम्। पु॒रुषो द्वि॒पदाः॑। अ॒श्व॒स्तो॒मीय॑ः हु॒त्वा
द्वि॒पदा॑ जुहोति। तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व
चतु॑ष्पदः प्र॒तिष्ठा॑यपति। द्वि॒पदा॑ हु॒त्वा। ना॒न्यामु॒त्तरा॑माहु॒तिं
जुहु॑यात्। यद॒न्यामु॒त्तरा॑माहु॒तिं जुहु॑यात्। प्र प्र॑ति॒ष्ठाय॑श्च्यवेत।
द्वि॒पदा॑ अ॒न्ततो॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्संर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सोऽ॒स्मात्सृ॑ष्टोऽपा॑क्रामत्।
तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्।
यत्स॑वत्स॒रमिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तद॑न्विच्छति। स॒वि॒त्रियो॑
भव॑न्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
 अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्गश्चनेत्याहुः।
 तिर्यङ्गोर्ध्वोर्त्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत
 एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतङ्गन्तोः।
 यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै॥५०॥
 यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
 धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
 प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
 तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
 सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
 अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥—————[१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रङ्गामति। योऽश्वमेधेन यजते।
 ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
 श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
 वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥
 प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति।
 ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।

क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रङ्गामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते।
अथ ब्राह्मणञ्जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः।
ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च
क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतम्भवति। इत्यददा इत्ययजथा
इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्स्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्यां
संस्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न

जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा
 मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव
 मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै
 स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सञ्चक्षीत। ब्रुं मृत्युममित्रं
 कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा
 अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै
 स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते।
 तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत
 इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या
 वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं
 जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने
 भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः।
 भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां
 ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय

स्वाहेत्यवभृथ उ॒त्त॒मामाहु॑तिं जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः।
अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑णमवयजते। ख॒ल॒तेर्वि॑क्लि॒धस्य॑ शु॒क्लस्य॑
पि॒ङ्गाक्ष॑स्य॒ मूर्धं जु॑होति। ए॒तद्वै वरु॑णस्य रू॒पम्। रू॒पेणै॒व
वरु॑णमवयजते॥५८॥

लो॒के मृ॒त्युर्जु॑होति॒ मूर्धं जु॑होति॒ द्वे च॥—————[१५]

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। तं दे॒वत॑या॒ व्य॑र्धयति। यत्प्रा॑जाप॒त्यं
क॒रोति॑। नमो॒ राज्ञे॒ नमो॒ वरु॑णा॒येत्या॑ह। वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः।
स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। नमो॑ऽश्वा॒य नमः॑ प्र॒जाप॑तय॒
इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति।
नमो॑ऽधि॑पतय॒ इत्या॑ह॥५९॥

धर्मो॑ वा अधि॑पतिः। धर्म॑मे॒वावरु॑न्धे। अधि॑पतिर॒स्यधि॑पति॒म्मा
कुर्व॑धि॑पतिर॒हं प्र॒जानां॑ भूयास॒मित्या॑ह। अधि॑पतिमे॒वैनं॑
समा॒नानां॑ करोति। मान्धे॑हि मयि॒ धेही॑त्या॒ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माश
उ॒पाकृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्युपाकृ॑ते जुहोति। आल॑ब्धाय॒ स्वाहे॑ति
नियु॑क्ते जुहोति। हु॒ताय॒ स्वाहे॑ति हु॒ते जु॑होति। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।

आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूलंभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुन्धे। ब्रह्म वा
अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावरुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतितिष्ठति।
अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति।
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति
सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्रो भवति रुन्धे एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं
चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा
देवताः। देवताभिरेवैनंमिषज्यति। यत्सौम्यो भवति। सोमो
वा ओषधीनां राजा। याभ्यं एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनंमिषज्यति। यत्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत
एवैनंमिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्मिषज्यति। अगदो
हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा

वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनंभिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवतांऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नागच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भेर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते।

इ॒ष्ट्वा व॒सी॒यान्भ॒वति॥६७॥

विन्दत्यश्रौणो हैव भवत्यधीयादृध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥—————[१७]

तदाहुः। द्वाद॑श ब्रह्मो॒दनान्त्सं॑स्थि॒ते निर्व॑पेत्। द्वाद॑शभिर्वेष्टि॑भिर्य॒
यदिष्टि॑भिर्यजे॑त। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्। पा॒पीया॑स्तु
स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा ए॒तस्य॒ छन्दा॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॒
क ए॒ताव॑दाशु पुनः प्रयु॑ जी॒तेति॑। सर्वा॒ वै स॑स्थि॒ते य॒ज्ञे
वागा॑प्यते॥६८॥

साप्ता भवति या॒तया॑म्नी। क्रूरीकृ॑तेव हि भव॒त्यरु॑ष्कृता। सा न
पुनः प्र॒युज्ये॑त्याहुः। द्वाद॑शैव ब्रह्मो॒दनान्त्सं॑स्थि॒ते निर्व॑पेत्।
प्र॒जाप॑तिर्वा ओ॒दनः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒नामु॑क ए॒नं य॒ज्ञो
भ॑वति। न पा॒पीया॑न्भवति। द्वाद॑श भवन्ति। द्वाद॑शमा॒साः
संव॑त्सरः। सं॒व॒त्सर॒ एव॒ प्रति॑तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥—————[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह वै तत्र॑ प्र॒भु
भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊ॒र्जस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः।
सर्व॑ ह वै तत्रो॒र्जस्व॑द्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै

पयस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः॥ ७० ॥

सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ पय॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै वि॒धृतो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒धृत॑तम्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्यावृ॑त्तो नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ व्यावृ॑त्तम्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्रति॑ष्ठितो नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्रति॑ष्ठितम्भवति॥ ७१ ॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॑ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ तेज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ तत्र॑ ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ राज॒न्योऽति॑व्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या भ॑वन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षेमः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते॥ ७२ ॥

पयस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितम्भवति यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते षट् (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूरू॒र्जस्वा॒न्यय॑स्वान् वि॒धृतो॑ व्यावृ॑त्तः प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यति॑व्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॑प्तो द्वाद॑श॥)॥—[१९]

ता॒र्प्येणाश्च॑ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑

समर्धयन्ति। यामेन॑ साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते।
यम॒लोकमे॑वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॑ः
संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूनाः॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॒शूनव॑रुन्धे।
हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पन्ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य
कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः।
प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कन्ता॒र्प्येणा॑प्तोति॥ ७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दि॒वः॑ हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पुना॑।
आ॒दि॒त्यः॑ रु॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मे॒ध्येन॑ प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यः॑
सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाः॑ सायु॑ज्यम्।
सा॒ष्टि॒ताः॑ स॒मानलो॒कता॑माप्नोति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ७५॥

अवरुद्ध्या आप्रोत्यष्टौ च॥ [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒व॒र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। तेऽङ्गि॑रस
आ॒दि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ः॑ श्वे॒तं भू॑तं दक्षि॑णामनयन्।
तै॑ऽब्रुवन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो॑ भू॒दिति॑। तस्मा॒दश्व॑ः

सर्वर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्दृजे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥ ७६॥

यच्चयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्तसम-
जयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त।
तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरा-
यतनम्। सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं
उत्तरवेदिमुपवर्पति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥ ७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ
देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं
वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावरुन्धे।
अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्।
यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिश्चिनोति। तावर्काश्वमेधौ।
अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव
प्रतिष्ठति॥ ७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मधायालभन्त।
तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर

आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यत्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुम्भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्।
पशुम्भूतम्मधायालभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त
देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥
प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव
गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्यात्यै। सर्वस्य
जित्यै। सर्वमेव तेनाप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दृशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यदृशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपश्रीरूर्ध्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं

यज्ञक्र॒तुभि॒रप॒श्रीर्ब्रा॑ह्म॒णौ सर्वे॑षु वा॒रु॒णो यद्य॑श्च॒न्तदा॑हुरेष॒ वै वि॒भू॒स्ता॒र्ष्येणा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं
पि॒तरं॒ यो वा अ॑श्व॒स्य मे॒ध्यस्य॒ लोम॑नी॒ त्रयो॑वि॒ंशतिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिर॒स्मिँल्लो॒क उत्तर॑तः श्रियं॒मेव॒ प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ महान्य॑त्प्रा॒तः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो
लो॒केभ्यः॒ सर्व॑ ह॒ वै तत्र॒ पयः॒ स्व॒द्य उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑ च॒त्वार्य॑शी॒तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒धं जु॑ह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>